

ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

Ortograpiyang Tinagbanwa

ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

Ortograpiyang Tinagbanwa

ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

Karapatang-sipi © 2024 ng Komunidad ng Tinagbanwa sa Coron, Culion, Busuanga, at Linapacan at Komisyon sa Wikang Filipino.

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi ng librong ito ang maaaring sipiin o gamitin nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may-akda at tagapaglathala.

Disenyo ng aklat ni Kimberly De Jesus

Catalog-in-publication data

Rekomendadong lahok:

Ortograpiyang Tinagbanwa :
Ortograpiyang Tinagbanwa. –
San Miguel, Maynila : Komisyon
sa Wikang Filipino, [2024], c2024.
pages ; cm

ISBN 978-621-450-345-2 (pbk)
ISBN 978-621-450-346-9 (pdf read only)

- 1. Tagbanua language – Grammar.
- 2. Palawan language – Orthography and spelling.
- 3. Tagbanua language – Study and teaching.

499.21882 PL5987.1 2024 P420240332

Inilathala ng

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
Gusaling Watson, 1610 Kalye J.P. Laurel
San Miguel, 1005 Maynila
Tel. (02) 899-606-70
Email: komfil@kwf.gov.ph
Website: www.kwf.gov.ph

MGA BĒTANG

Nilalaman

VIII	MENSAHE
	Mensahe
22	GRAFEMA
	Grafema
32	TĒNAK IG PAGTĒNAK-TĒNAK
	Pantig at Palapantigan
36	PAŠALĒGŠANG PAGBĒNGAT/AGBITALAĒN
	Pagbaybay na Pabigkas
42	PAŠALĒGŠANG Pagsulat
	Pagbaybay na Pasulāt
48	KAMPING-PATUNUL
	Kambal-Patinig
54	PAKLIANG KATUNUL
	Palítan ng Katinig
60	GAMIT YANG GURIT ANG DIPUT
	Gámit ng gitling

64

**YANG PAGBILUG YANG ORTOGRAPIYANG
TINAGBANWA**

Ang Pagbuo ng Ortograpiyang
Tinagbanwa

70

MGA BATAYANG SALITA PARA SA BATÀ

Mga Batayang Salitá para sa Batà

88

KAPASIYAHAN

90

APINDIKS

Apendiks

MENSAHE

Mensahe

MENSAHE

Unang-una sa lahat nagpapasalamat akó sa Dakilang Diyos na lumikha sa pagbibigay buhay sa bawat isa mula pa sa mga kanunonunuan natin na nakararanas ng deskriminasyon na magpahanggang ngayon bagaman binigyan silá ng Estados Unidos na sila ay kilalanin sa mga karapatan, kultura, mga nakagawian ng kanilang estado ng pamumuhay at, higit sa lahat ipaglaban ang kanilang mga ninunong kalupaan at katubigan mula pa sa kanilang salinlahi. Kayâ ngayon isang malaking pagkakataon at karangalan na kami ay mapabilang na bigyang-halaga at pansin ang nakagawiang wika mula pa sa aming ninunong pinagmulan. Walang hanggan ang aming pasasalamat sa mga taong ginamit sa pangunguna ng KWF, TAP, at sa kasamahan ko Municipal IPMR Roy Abellla at ang inyong lingkod Municipal IPMR Raniel C. Montilla mula sa bayan ng Coron at Busuanga, at sa aking maybahay na si Grace A. Montilla, mga elder, leader at member na tumulong upang mailimbag mapabilang ang aming wika hindi lamang sa aming mga wikang Tinagbanwa pati na rin ang aming pagkatao na buong-buo kaming makilala ng lipunan nang may buong paggalang at pagkakapantay. Nawa'y maging silbing gabay ito at alaala ng aming mga anak at sa mga susunod na henerasyon. Maraming salamat at mabuhay!

RANIEL C. MONTILLA
Municipal IPMR
Busuanga, Palawan

MENSAHE

Unang-una sa lahat nagpapasalamat akó sa Dakilang Diyos na lumikha sa pagbibigay buhay sa bawat isa mula pa sa mga kanunonunoan natin na nakararanas ng deskriminasyon na magpahanggang ngayon bagaman binigyan silá ng Estados Unidos na silá ay kilalanin sa mga karapatan, kultura, mga nakagawian ng kanilang estado ng pamumuhay at higit sa lahat ipaglaban ang kanilang mga ninunong kalupaan at katubigan mula pa sa kanilang salinlahi. Kayâ ngayon isang malaking pagkakataon at karangalan na kami ay mapabilang na bigyang-halaga at pansin ang nakagawiang wika mula pa sa aming ninunong pinagmulan. Walang hanggan ang aming pasasalamat sa mga táong ginamit sa pangunguna ng KWF, TAP, at sa kasamahan kong Municipal IPMR Roy Abellla at ang inyong lingkod Municipal IPMR Raniel C. Montilla mula sa bayan ng Coron at Busuanga, at sa aking maybahay na si Grace A. Montilla, mga elder, leader at member na tumulong upang mailimbag mapabilang ang aming wika hindi lamang sa aming mga wikang Tinagbanwa pati na rin ang aming pagkatao na buong-buo kaming makilala ng lipunan nang may buong paggalang at pagkakapantay. Nawa'y maging silbing gabay ito at alaala ng aming mga anak at sa mga susunod na henerasyon. Maraming salamat at mabuhay!

RANIEL C. MONTILLA
Municipal IPMR
Busuanga, Palawan

MENSAHE

Pagpasalamat aw ta duru tung tanan ang nagta'wang ugud na'gingmatuud yang a'gatingwa yamèn ang maapru'walan da yang *Ortograpiyang Tinagbanwa* yamèn tung Komisyon sa Wikang Filipino ig may sadiling alpabitu da yamèn.

Natètèngèd tung pa'garagwantaèn may pagtara'wangèn yang tulung klasi ta pagbèngat yang *Ortograpiyang Tinagbanwa*, pari'gu tung yamèn ang tiga-Batuwanèn, yang tiga-Puluwanèn may yang tiga-Tuhudnun, numaan may kalimèngan da tung mga isip yamèn èkèl ka man tung pandèëg ang narisibi yamèn.

Numaan, tédèk tung pupusukunu ang indi ra ikaëyaku yang yamèn ang *Ortograpiyang Tinagbanwa* ay ma'ga'gamit da tung iskwilaan ig indi ra malipatan yang magdarasun ang sumubli tung yamèn.

GONZALO V. ABELLA

Apung Dakulu
Banuang Daan, Coron, Palawan

MENSAHE

Akó'y lubos na nagpapasalamat sa lahat ng tumulong upang maisakatuparan ang aming pangarap na maaprubahan ang aming *Ortograpiyang Tinagbanwa* ng Komisyon sa Wikang Filipino at magkaroon ng sariling alpabeto.

Dahil sa pagtitiyaga at pagtutulong-tulong ng mamamayan, nabuo ang *Ortograpiyang Tinagbanwa* na binubuo ng tatlong diyalekto: Batwanèn, Pulwanèn, at Sugudnun sa ngayon ay panatag na ang aming kalooban sa aming natamong tagumpay.

Kayâ taos-puso kong ipinagmamalaki na ang aming *Ortograpiyang Tinagbanwa* ay magagamit na ito sa paaralan upang hindi ito makalimutan ng mga susunod pang henerasyon.

GONZALO V. ABELLA

Apung Dakulu
Banuang Daan, Coron, Palawan

MENSAHE

Tëdëk tung pupusukunu yang pagpasalamat tung Ampuanta, tung buway rang timpu ig pira rang Anyus ang nagtaklib ay numaan naynabu ra ka yang agtingwaën yang katagbanwaan ang mialala yang Bitala yamën tung intirung kaliwutan.

Salamat ka tung Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) may tung tanan ang namagmanukawan ig Nagtaŵang para maapuntar yang Alpabitu yang bitalang Tinagbanwa. Kapurisu pagpasalamat aw.

Kapurisu numaan ay siguaduwaw ra ang magpirmi ra yang bitalang naa. Amlig an ig ipangabwi para Tung magdarasun pa ang mga ëslëb. Yang agtingwaënu ig agipangampu ay ya rin magpadayun tung Pagtaraŵangën yang KWF para yang mga bitala ang liit tung Diyos ay inding pisan maplëk.

Minsa pa, salamat tung numyung tanan. Pakaayënën ita ni Ginuu ta ang Hesu-Kristo.

ALFREMO B. CARPIANO Sr.

Dáting IPMR 2016–2022
Coron, Palawan

MENSAHE

Lubos akóng nagpapasalamat sa ating Dakilang Lumikha sa tagal ng panahon/dekada ay naisakatuparan ang matagal nang minimithi ng tribung Tagbanwa na kinikilala ng pamahalaang nasyonal na wikang Tinagbanwa.

Salamat sa Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) na nagpadaloy sa pagbigkas ng mga salita at ng iba pang susing mga leader na tumulong upang maisaayos ang alpabeto ng wikang Tinagbanwa na kung kaya’t lubos kong pinasasalamatan.

Sa ngayon ay nakasisiguro akó na mapapanatili ang wikang ito at pag-iingatan, isabuhay upang mapakinabangan ng susunod na salinlahi. Aking dalangin na sana’y maipagpatuloy ang gawain ng KWF, upang ang mga wika mula sa Diyos ay hindi mawawala sa bawat tribu.

Muli, maraming salamat sa inyong lahat, pagpalain táyo ng Panginoong Jesucristo.

ALFREMO B. CARPIANO Sr.

Dáting IPMR 2016–2022
Coron, Palawan

MENSAHE

Pagpakdël aw kanya ta sasang maknël ta mupiyang kaldaw tung numyung tanan, kawáy tung sasang grupu ubin tung sasa-may-sasa asan may tung mga urganisasyon tung matinlu ig pulidung pagurubraën ugúd mariistru yang bitalang Tinagbanwa tung Komisyon sa Wikang Filipino (KWF).

Yang pagpariistru yang bitalang Tinagbanwa tung KWF ay dakulung sasang dakulung kantidad ang ubra para yang bitalang Tinagbanwa tung intirung Katagbanwaan tênged yay pagpaktël tung yatën gatiang katutubung bitala bilang dalan ugúd ilalaën tung intirung nasyon kung tinu ita pa may maintindian nira yang mga matitinlung kultura u kaugalian ta.

Yang bitalang Tinagbanwa ay sasang bitala yang mga kinaampuan ta ang agbitalaën yang mga taung namagtukaw ang timpu tung Palawan. Tung pagkariistru yang bitalang Tinagbanwa, numaan matalígan ta ra ang indi ra ikaëyak ta ang magbitala ta Tinagbanwa ig matalígan dang magpadayun yang bitalang Tinagbanwa, asta ra tung pagdukumintu yang mga kinatwanan tung magdarasun ang mga èslëb.

Bilang District Supervisor of the Coron Island Distict, pagpakigsasa aw ka yuu tung mga Prugramang magpakdël ta dengëg ig magpadayun may magpaktël tung Bitalang Tinagbanwa.

Magsarasa itang tanan tung pagbandilyu yang mga kaugalian ig yang bitala tang mga Filipino.

Salamat ilëm ig padayun ilëm yang bitalang Tinagbanwa!

NIDA D. TEJADA

Public Schools District Supervisor
Coron Island

MENSAHE

Isang maigting na pagbati sa mga tao, grupo man o indibidwal maging mga institusyon sa isang matagumpay at maprosesong pagsasagawa sa pagpaparehistro ng wikang Tagbanwa sa Komisyon sa Wikang Filipino (KWF).

Ang pagrerehistro ng wikang Tinagbanwa sa KWF ay isang mahalagang hakbang sa pagkilala ng wika sa mga Isla ng Calamian at pagpapalakas ng ating katutubong wika bilang bahagi ng ating pambansang pagkakakilanlan at yaman ng kultura.

Ang wikang Tinagbanwa ay isa sa mga sinaunang wika ng ating bansa na ginagamit ng mga Tagbanwa sa Palawan. Sa pamamagitan ng rehistrasyong ito, inaasahang mas mapalalakas ang paggamit at pagpreserba ng wikang ito, pati na rin ang pagpapâsa ng kaalaman sa susunod na henerasyon.

Bílang Tagamasid Pampurok ng Distrito ng Coron Island, akó ay nakikiisa sa programang magtataguyod sa pagpapanatili at pagpapalakas ng Wikang Tagbanua.

Sâma-sâma nating ipagbunyi ang ating kultura at wika bilang mga Pilipino.

Maraming salamat at mabuhay ang wikang Tinagbanwa!

NIDA D. TEJADA

Public Schools District Supervisor
Coron Island

MENSAHE

Mupyang kaldaw!

Sasang dakulung pasalamat, tukaw tung tanan tung Ampuan tang Diyos ang Tanya ay nagpakdul tung yatën ta kabui. Yadwa, tung mga tiga-Komisyon sa Wikang Filipino tung pagpanukawan yang Tagapangulo nira, anday duma ti G. Arthur P. Cassanova, PhD; ya ka tung tiga-Translation Association of the Philippines (TAP); may yang tiga-Summer Institute of Linguistics (SIL). Yang mga taóang mi tung pagkariistru yang bitalang Tinagbanwa ay agílalaën yamën ig agapasalamatan yamën ang mga katububung Tagbanwa ang sinakëpan tani tung yamen ang prubinsiya.

Tung mga agágegmaanu ang masigkatutubung Tagbanwa, pakdëlan ta ta kantidad ig ikadëngëg ta yang bitala ta natëtëngëd naay sasang pinanubli ta tung mga kinaampu tang tukaw. Yang Bitala ta ay sasang taóang tung kultura ta ang pagpakdël tung yatën ta kinatakwanan ëkël tung kapanawan yang mga kinaampu tang tukaw ig tingwaën tang sasang kamanggaran ta. Yang bitala ya kay maning pa tung sasang latayan ugud mapaintindi ta tung mga kaaruman tang Pilipino para mailala nira yang tribu ta ubin kumunidad, ig yang bitala ay durug kaimpurtanting matiryal ugud maipalatay ta tung mga pagdarasun tung yaten yang kumpurming napasaran yang mga mamëpët ta.

Tung pagkariistru ig pagkaimprinta tung libru yang yatën ang bitala ay sasang mabakëd ang sistema ugud indi ra malipatan yang katutubung pinanliitan ta ang asta tung sampa ay indi ra mapunas tung kasaysayan ta bilang sasang Tagbanwa ig bilang sasa kang Pilipino.

Salamat ilëm ig ipadayun tang ibandilyu yang yatën ang natauhan ang bitalang Tinagbanwa.

ROY B. ABELLA
Municipal IPMR
Coron, Palawan

MENSAHE

Mupyang kaldaw!

Isang malaking pasalamat unang-una sa ating Poong Maykapal na nagbigay sa atin ng buhay, pangalawa sa mga kawani ng Komisyon sa Wikang Filipino sa pangunguna ng kanilang Tagapangulo, G. Arthur P. Casanova, PhD, gayundin sa mga kawani ng Translators Association of the Philippines (TAP) at Summer Institute of Linguistics (SIL). Ang inyong naging ambag sa pagkakarehistro ng wikang Tinagbanwa ay kinikilala at pinasasalamatan naming mga katutubong Tagbanwa na naninirahan dito sa aming lalawigan.

Sa aking mga minamahal na kapuwa katutubong Tagbanwa, pahalagahan natin at ipagmalaki ang ating wika sapagkat isa ito sa pamanang kultura sa atin ng ating mga ninuno. Ang ating wika ay isa sa may pinakamalaking ambag sa ating kultura, ito ang nagbigay sa atin ng kaalaman tungkol sa naging kasaysayan ng ating mga ninuno na maituturing din nating isang kayamanan. Ang ating wika din ang naging tulay upang maipabatid natin sa ating mga kapuwa Pilipino ang pagkakakilanlan ng ating tribu o komunidad, at ito rin ang naging napakahalagang instrumento para maisalin natin sa ating mga anak ang naging karanasan ng ating lahi.

Ang pagkakarehistro at pagkakalimbag ng ating wika ay isa sa pinakamabisang paraan upang hindi natin malimutan ang ating katutubong pinagmulan na kailanman ay hindi na mabubura sa ating kasaysayan bílang isang Tagbanwa at bílang isang Pilipino.

Maraming salamat at nawa ay patúloy nating itaguyod ang ating katutubong wika.

ROY B. ABELLA
Municipal IPMR
Coron, Palawan

MENSAHE

Tung mga panimpu ta numaan ang madasig yang modernisasyon may globalisasyon, yang sasang klasi ta manggad ang abwat ta kantidad ang kaministiran amligan ta mupia. Anday duma kung indi yang natauwan tang bitala . Kada klasi ta bitala ay pagpailala tung pagkatau ta sasang kultura, sasang adalēm ang may kalalabtēn tung kasaysayan ig sasang mabakēd ang latayan para tung aģatingwa ta tung magdasun ang mga panimpu. Yang pagimprinta may pagristru yang bitalang Tinagbanwa tung Komisyon sa Wikang Filipino ay sasang kadēngēgan ang nainaŵu tēngēd may kumpiyansa ita ra ang yang sadiling kultura ig kasaysayan ta, bēlag da ilēm sasang parti yang nagtaraklib ang mga panimpu, kung indi magpadayun da asta tung magdarasun ang sumubli tung yatēn.

Yang bitalang Tinagbanwa, bēlag ilēm naģing sasang dalan tung kumunikasyon, kung indi maning pa tung sasang tanda uģud mailala ra ka. Kada bitala ang bēngatēn ubin isulat tung Tinagbanwa ay kadēngēgan yang mga kinaampu ta tēngēd taniray namagtukaw ang mga taung Tagbanwa ig nagtukud dayun tung Lansangan yang Coron, Palawan. Tung paggamit yang bitalang Tinagbanwa, ipadayun da yang magdarasun ang sumubli yang mga isturya ēkēl tung kapanawan ig pakiglaba yang mamēpēt ang tukaw, yang mga kinatakwanan nira, yang pagtēlēn nira tung laksu yang kaliŵutan ig yang paģasikasu nira tung kalikasan. Numaan, upisyal dang ristradu yang bitala ta ig nasulat da tung libru yang bitalang Tinagbanwa, ya ray pagpailala tung nirang indi malipatan yang dakulung taŵang ta tung kinaisipan yang intirung nasyu ta.

Tung aran yang Lokal na Pamahalaang Bayan ng Coron, Palawan, gustu yēen ipakaŵut ta tēdēk tung pupusukun yamen yang pasalamat may pangalangtung Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) tung pagpanukawan ni Kagalang-galang na Tagapangulo, Arthur P. Casanova, PhD; sa Translators Association of the Philippines (TAP); at sa Summer Institute of Linguistics (SIL), tung nirang anday kabudlayan ig tung pagprusigir nira ang asikasuēn ig paktēlēn yang katutubong bitala tung Coron, Palawan. Naa ay sasang kasaysayan

MENSAHE

Sa ating panahon na mabilis na modernisasyon at globalisasyon, isa sa mga pinakamahalagang yaman na dapat nating pangalagaan ay ang ating mga katutubong wika. Ang bawat wika ay nagtataglay ng natatanging kaluluwa ng isang kultura, isang malalim na ugnayan sa kasaysayan at isang matibay na tulay túngo sa hinaharap. Ang pagkakalimbag at pagkakarehistro ng wikang Tinagbanwa sa Komisyon sa Wikang Filipino ay isang napakahalagang hakbang sa pagtiyak na ang ating sariling kultura at kasaysayan ay hindi lámang magiging bahagi ng nakaraan kundi magpapatúloy na maging buháy at makahulugan sa mga susunod na henerasyon.

Ang wikang Tinagbanwa ay hindi lámang isang paraan ng komunikasyon kundi isa ring simbolo ng ating pagkakakilanlan. Bawat salita at pangungusap na binibigkas o isinusulat sa wikang ito ay nagpaparangal sa ating mga ninuno, mga sinaunang Tinagbanwa na siyāng namuhay at nagtaguyod ng búhay sa Bayan ng Coron, Palawan. Sa pamamagitan ng wika, naipapasa mula sa isang henerasyon patúngo sa susunod ang mga kuwento ng kanilang pakikibaka, kanilang mga karunungan, pananaw sa mundo, at kanilang pagmamahal sa kalikasan. Ang pagkakaroon ng opisyal na rehistro at publikasyon ng wikang Tinagbanwa ay isang pagkilala sa kanilang walang kamatayang ambag sa ating pambansang kaisipan.

Sa ngalan ng Lokal na Pamahalaang Bayan ng Coron, Palawan, nais kong ipahayag ang aming taos-pusong pasasalamat at pagpapahalaga sa Komisyon sa Wikang Filipino sa pangunguna ni kagalang-galang na Tagapangulo, Arthur P. Casanova, PhD; sa Translators Association of the Philippines (TAP); at sa Summer Institute of Linguistics (SIL), sa kanilang walang sawang pagsusumikap na pangalagaan at buhayin ang katutubong wika ng Coron, Palawan. Ito ay isang makasaysayang tagumpay at isang hakbang na hindi

ang indi ra malipatan. Sasang lakdang ang indi ilēm pagpakdul ta kantidad tung bitala kung indi para magpadayun yang pangabui yang masalamang ta kultura ang mapasubli tung pagdarasun.

Salamat ilēm tung mga riprisintanti yang mga Katutubong Tagbanwa tani ang sakēp ta Munisipyo ng Coron, Palawan. Salamat ka tung pegpadayun mi ang ibangun yang mga tradisyon may yang bitala ta, tung pagpakdul mi ta kakētēlan ig pagtalig tung tanan, ugud yang kultura ay magpadayun. Tung kada kalyēk mi, prusiģiran ming indi maplēk yang bitalang Tinagbanwa. Ibandilyu mi tung intirung kaliwutan, may dakulung kantidad yang sadiling bitala ta ay maning pa tung sasang salamin yang kasaysayan, asan yang kinapunglan yang pagkatau ta.

Landaw ra tung tanan, anday katapusan yang pasalamatu tung Ampuan ta, tēngēd Taniya ay nagpadagēn-dagēn ig nagpaktēl tung kada lakdang ang pariģu pa tung dalan ang pinanawan ta. Tung Anyang anday katapusan ta kaayēnan, tung ipinakdēl nang kakētēlan may kinatakwan ugud kawutun ta yang nagatingwa ta pagurubraēn ang pagpadayun yang kultura ig bitala ta. Ēkēl tung Anyang kaayēnan, pinaita ta yang pagsarasaan ig pagtarawangan ang kaministiran ugud padayun ta yang kamanggaran yang mga kinaampu ta para tung ikaayēn yang pamagdasun ang sumubli tung yatēn.

Dayawēn ta yang bitalang Tinagbanwa! Dayawēn ta yang mga Katutubong Tagbanwa ng Coron!

MARIO T. REYES Jr.

Mayor
Coron, Palawan

lāmang magbibigay halaga sa wika kundi magiging daan sa patúloy na pamumuhay ng ating mayamang kultural na pamana.

Maraming salamat sa mga kumakatawan sa hanay ng mga Katutubong Tagbanwa sa Bayan ng Coron, Palawan. Ang inyong patúloy na pagtataguyod at pagsasabuhay ng ating mga tradisyon at wika ay nagbibigay inspirasyon at pag-asa sa lahat, upang ang ating kultura ay magpatúloy. Sa bawat hakbang na inyong ginagawa upang mapanatili ang wikang Tinagbanwa, ipinapakita ninyo sa buong bansa, sa buong mundo ang kahalagahan ng ating katutubong wika bílang salamin ng ating kasaysayan, pagkakakilanlan, at diwa.

Higit sa lahat, isang malalim na pasasalamat sa ating Panginoon, na Siyáng nagbibigay ng gabay at inspirasyon sa bawat hakbang na ating tinatahak. Sa Kaniyang walang hanggang biyaya, naipagkakaloob sa atin ang lakas at talino upang maisakatuparan ang mga gawaing magtataguyod sa ating kultura at wika. Sa pamamagitan ng Kaniyang pagpapala, naipamamalas natin ang pagkakaisa at pagtutulungan na kinakailangan upang mapanatili ang yaman ng ating mga ninuno para sa kapakinabangan ng susunod na salinlahi.

Mabuhay ang wikang Tinagbanwa! Mabuhay ang ating mga Katutubong Tagbanwa ng Coron!

MARIO T. REYES Jr.

Mayor
Coron, Palawan

1 | GRAFEMA

Ugud mabasa, maintindian, ig mabəngat ta mağayən yang Tinagbanwa, isinulat yang ortograpiyang naa. Ortograpiya yang pangguy tung sistima yang pagsulat. Tung pagsurulatən pagamit ta mga tanda. Yang mga panandang naa ang nağagamit nağaguyan ang **grafema**. May asan ang litra ig bəlag litra tung grafemang Tinagbanwa.

1.1. Litra

Nağaguyan ang alpabitu yang mga litrang pagdarasun-dasun. Yang alpabitung Tinagbanwa ay may tulung-puluk may tulung litra (33). Duruwang-puluk may pitung katunul (27): Bb, Cc, Dd, Ff, Gg, Ġġ, Hh, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Ññ, NGng, Pp, Qq, Rr, Ss, Šš, Tt, Țț, Ww, W̃w, Xx, Yy, Zz. May ənəm ang patunul (6): Aa, Ee, Ēē, Ii, Oo, Uu. Agbəngatən ig nağabasa yang mga aran yang kada litra tung pamitalang Inglis suluminti iləm tung Ññ ang agbəngatən ang kapariğu tung bitalang Ispañul ig Ēē, Ġġ, Šš, Țț, ig W̃w tung pamitalang Tinagbanwa.

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Cc <i>si</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ēē <i>i</i> <i>patumbuk</i>	Ff <i>ef</i>
Gg <i>ji</i>	Ġġ <i>ji</i> <i>pasungaw</i>	Hh <i>eyts</i>	Ii <i>ay</i>	Jj <i>jey</i>	Kk <i>key</i>	Ll <i>el</i>
Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>	Ññ <i>enye</i>	NGng <i>enji</i>	Oo <i>o</i>	Pp <i>pi</i>	Qq <i>kyu</i>
Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>	Šš <i>es</i> <i>pabakulud</i>	Tt <i>ti</i>	Țț <i>ti</i> <i>pabakulud</i>	Uu <i>yu</i>	Vv <i>vi</i>
Ww <i>dobolyu</i>	W̃w <i>dubulyu</i> <i>pasungaw</i>	Xx <i>eks</i>	Yy <i>way</i>	Zz <i>zi</i>		

Magkalakət da taa yang mga litrang tunul ang Tinagbanwa ig yang mga šubli u ayap ang mga litrang ağagağamit/mağagamit da. Maita tung kinəlad 26 yang mga makantidad ang katutubong tunul yang Tinagbanwa.

1 | GRAFEMA

Upang mabása, maintindihan, at mabigkas nang wasto ang Tinagbanwa, isinulat itong ortograpiya. Ortograpiya ang tawag sa sistema ng pagsulat. Gumagamit ng mga simbolo sa pagsusulat. Ang pangkat ng simbolong gagamitin sa pagsusulat ng salita ay tinatawag namang **grafema**. Ang grafema ng Tinagbanwa ay binubuo ng mga titik at di-titik.

1.1. Titik

Ang pagkakasunod-sunod ng mga titik ay tinatawag na alpabeto. Ang Alpabetong Tinagbanwa ay may tatlumpu't tatlong (33) titik. Dalawampu't pitó (27) ang katinig: Bb, Cc, Dd, Ff, Gg, Ġġ, Hh, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Ññ, NGng, Pp, Qq, Rr, Ss, Šš, Tt, Țț, Ww, W̃w, Xx, Yy, Zz. Anim (6) naman ang patinig: Aa, Ee, Ēē, Ii, Oo, Uu. Binibigkas at binabása ang mga pangalan ng bawat titik sa pamamaraang Ingles maliban sa Ññ na babasáhin katulad sa Español at Ēē, Ġġ, Šš, Țț, at W̃w sa pamamaraang Tinagbanwa.

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Cc <i>si</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ēē <i>i</i> <i>patumbuk</i>	Ff <i>ef</i>
Gg <i>ji</i>	Ġġ <i>ji</i> <i>pasungaw</i>	Hh <i>eyts</i>	Ii <i>ay</i>	Jj <i>jey</i>	Kk <i>key</i>	Ll <i>el</i>
Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>	Ññ <i>enye</i>	NGng <i>enji</i>	Oo <i>o</i>	Pp <i>pi</i>	Qq <i>kyu</i>
Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>	Šš <i>es</i> <i>pabakulud</i>	Tt <i>ti</i>	Țț <i>ti</i> <i>pabakulud</i>	Uu <i>yu</i>	Vv <i>vi</i>
Ww <i>dobolyu</i>	W̃w <i>dubulyu</i> <i>pasungaw</i>	Xx <i>eks</i>	Yy <i>way</i>	Zz <i>zi</i>		

Magkasama na rito ang mga titik ng katutubong tunog ng Tinagbanwa at mga hiram na titik na ginagamit rin ng mga Tagbanwa. Makikita sa pahina 26 ang mga mahahalagang katutubong tunog ng Tinagbanwa.

1.2. Bëlag-Litra

Bëlag-litra yang mga tanda tung šagpaw. Ya taa yang mga tanda tung šagpaw yang Ortograpiyang Tinagbanwa:

Tanda tung šagpaw	Tinagbanwa	Filipino	Nağapaggamitan
,	pasungaw	kuwit-taas	Tandang nağipabtang tung šagpaw yang litrang Gg ig Ww uğud ipadëmdëm ang bëngatën ang may pasungaw ang tunul.
..	patumbuk	patuldok	Tandang nağipabtang tung šagpaw yang litrang Ee uğud ipadëmdëm ang agbëngatën/agbitalaën ta patunul ang pëpët /ə/.
~	pabakulud	tilde	Pabakulud yang nağipabtang tung šagpaw yang litrang Tt ig Ss uğud maškan yang kaapartian yang pagbërëngatën/ pagbiritalaën tung Šuğudnun.

Bëlag-litra ka yang mga bantas. Tung pagsulat yang bitalang Tinagbanwa, pagamit ka ta mga bantas uğud matayu yang pagbëngat/pagbitala yang mga bitala, santağang bitala may šambulus. Yang pagamit yang mga magdarasun ang mga bantas pariğu tung Filipino.

.	tumbuk
?	pasukma/pataliman
!	pasinti
:	dubling tumbuk
;	tumbuk kalwit
'	karus
,	kalwit
“ ”	dubli-karus
-	gurit ang diput

1.2. Di-titik

Di-titik ang mga tuldik. Narito ang mga tuldik ng Ortograpiyang Tinagbanwa:

Tuldik	Tinagbanwa	Filipino	Gámit
,	pasungaw	kuwit-taas	Tuldik na inilalagay sa itaas ng titik na Gg at Ww bílang senyas na bigkasin ang mga tunog nang pasingaw.
..	patumbuk	patuldok	Tuldik na inilalagay sa itaas ng titik na Ee upang katawanin ang <i>schwa</i> o patinig pëpët /ə/.
~	pabakulud	tilde	Tuldik na inilalagay itaas ng titik Tt at Ss upang markahán ang nag-iibang bigkas ng Šuğudnun.

Di-titik din ang mga bantas. Sa pagsulat ng Tinagbanwa, gumagamit din ng mga bantas para sa maayos na pagbigkas ng mga salita, parirala, at mga pangungusap. Ang paggamit ng sumusunod na bantas ay katulad lámang sa Filipino.

.	tuldok
?	tandang pananong
!	tandang padamdám
:	tutuldok
;	tuldok-kuwit
'	kudlit
,	kuwit
“ ”	panipi
-	gitling

Ya taang luminwang/liminapuṣ ang resulta tung paḡararalën yang katutubung tunul yang Tinagbanwa pinaḡaralan mismu yang mga Tagbanwa.

Tsart yang ponemang katunul

Pasais yang pagbêngat/pagbitala	Lugar ng Artikulasyon					
	Pabiwil	Paisi	Patalungang ngaragngag	Pangaragngag	Patalyud ang ngaragngag	Padurukkan
Pasiradu	p b	t	d		k g	
Paurung	m		n		ŋ	
Pasabêrbêr			r			
Pasungaw		s [z]			ɣ	[h] [ŋ]
Kiput-sungaw		[tʃ]				
Pangilit	β, [w]			j	w	
Pabinit			l			

Tsart yang Ponemang Patunul

Purma yang Nganga	Pusisyun yang Dilak		
	Tukawan	Kaknga	Buku
Pasiradu	i		u
Kaknga		ə	
Abri		a	

Ponema	Tunul	Grafema	Tunul	Grafema
/p/, /b/	[pa.kaʔ]	paka ‘hita’	[ba.kaʔ]	baka ‘bâka’
/b/, /β/	[lə.bəŋ]	lëbëŋ ‘baðn’	[lə.βəŋ]	lëwëŋ ‘multo’
/t/, /d/	[ta.nək]	tanëk ‘lupa’	[da.nək]	danëk ‘babâ’
/k/, /g/	[ka.muʔ]	kamu ‘anghit’	[ga.muʔ]	gamu ‘gulo’
/g/, /ɣ/	[ka.gəŋ]	kagang ‘talangka’	[kayəŋ]	kaḡang ‘buka’
/m/, /n/	[ma.niʔ]	mani ‘mani’	[na.niʔ]	nani ‘heto’
/n/, /ŋ/	[na.niʔ]	nani ‘heto’	[ŋa.niʔ]	ngani ‘Oo nga’

Ito ang lumabas na resulta ng pag-aaral ng katutubong tunog ng Tinagbanwa na isinagawa mismo ng mga Tagbanwa.

Tsart ng Ponemang Katinig

Paraan ng artikulasyon	Lugar ng Artikulasyon					
	Panlabi	Pangngipin	Pangpunong-ngalangala	Pangngalangala	Panglikod-ngalangala (Velar)	Glottal
Pasara	p b	t	d		k g	
Pailong	m		n		ŋ	
Pakatal			r			
Pasingaw		s [z]			ɣ	[h] [ŋ]
Affricate		[tʃ]				
Malapatinig	β, [w]			j	w	
Pagilid			l			

Tsart ng Ponemang Patinigig

Posisyon ng dila	Posisyon ng Dila		
	Harap	Sentral	Likod
Pasara	i		u
Gitna		ə	
Bukas		a	

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/p/, /b/	[pa.kaʔ]	paka ‘hita’	[ba.kaʔ]	baka ‘bâka’
/b/, /β/	[lə.bəŋ]	lëbëŋ ‘baðn’	[lə.βəŋ]	lëwëŋ ‘multo’
/t/, /d/	[ta.nək]	tanëk ‘lupa’	[da.nək]	danëk ‘babâ’
/k/, /g/	[ka.muʔ]	kamu ‘anghit’	[ga.muʔ]	gamu ‘gulo’
/g/, /ɣ/	[ka.gəŋ]	kagang ‘talangka’	[kayəŋ]	kaḡang ‘buka’
/m/, /n/	[ma.niʔ]	mani ‘mani’	[na.niʔ]	nani ‘heto’
/n/, /ŋ/	[na.niʔ]	nani ‘heto’	[ŋa.niʔ]	ngani ‘Oo nga’

Ponema	Tunul	Grafema	Tunul	Grafema
/s/, /t/	[sa.kəp]	sakəp 'kasapi/ kabilang'	[ta.kəp]	takəp 'takip'
	[pi.sik] (Batuwanən at Puluwanən)	pişik 'dampot'	[pi.tik]	pitik 'guide line/string'
	[pi.tʃik] (Suḡudnun)			
/d/, /r/, /l/	[ʔa.diʔ]	adi 'hari'	[ʔa.riʔ]	ari 'nakababatang kapatid'
	[ʔa.liʔ]	ali 'pahingi'		
/w/, /j/	[wa.waʔ]	wawa 'ibon'	[ja.waʔ]	yawa 'ikaw'
/β/ , /w/	[ma.la.βaj]	malawāy 'matangkad na babae' (Puluwanən)	[ma.la.waj]	malaway 'masagwa'
	[ka.βaʔ]	kawa 'Tapos...' (Puluwanən)	[ka.waʔ]	kawa 'malaking kawali'
/u/, /i/	[ʔu.tuʔ]	utu 'kuto'	[ʔi.tuʔ]	itu 'hito'
/i/, /ə/	[ʔi.lak]	ilak 'ilak'	[ʔə.lak]	ëlak 'liblib na lugar'
/a/, /ə/	[ʔa.jəp]	ayëp 'hayop'	[ʔə.jəp]	ëyëp 'hip'
/ə/, /u/	[sə.kaʔ]	sëka 'wala nang panahon'	[su.kaʔ]	suka 'nagsusuka'
/a/, /i/	[ʔan.daʔ]	anda 'wala'	[ʔin.diʔ]	indi 'hindi'

Bëlag makantidad ang tunul yang ëntëd [ʔ] tung Tinagbanwa. Kadagmitang naḡipabtang yang dëën tung yadwang šalëḡša impisa tung pinakauri.

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/s/, /t/	[sa.kəp]	sakəp 'kasapi/ kabilang'	[ta.kəp]	takəp 'takip'
	[pi.sik] (Batuwanən at Puluwanən)	pişik 'dampot'	[pi.tik]	pitik 'guide line/string'
	[pi.tʃik] (Suḡudnun)			
/d/, /r/, /l/	[ʔa.diʔ]	adi 'hari'	[ʔa.riʔ]	ari 'nakababatang kapatid'
	[ʔa.liʔ]	ali 'pahingi'		
/w/, /j/	[wa.waʔ]	wawa 'ibon'	[ja.waʔ]	yawa 'ikaw'
/β/ , /w/	[ma.la.βaj]	malawāy 'matangkad na babae' (Puluwanən)	[ma.la.waj]	malaway 'masagwa'
	[ka.βaʔ]	kawa 'Tapos...' (Puluwanən)	[ka.waʔ]	kawa 'malaking kawali'
/u/, /i/	[ʔu.tuʔ]	utu 'kuto'	[ʔi.tuʔ]	itu 'hito'
/i/, /ə/	[ʔi.lak]	ilak 'ilak'	[ʔə.lak]	ëlak 'liblib na lugar'
/a/, /ə/	[ʔa.jəp]	ayëp 'hayop'	[ʔə.jəp]	ëyëp 'hip'
/ə/, /u/	[sə.kaʔ]	sëka 'wala nang panahon'	[su.kaʔ]	suka 'nagsusuka'
/a/, /i/	[ʔan.daʔ]	anda 'wala'	[ʔin.diʔ]	indi 'hindi'

Hindi ponema ang impit na tunog [ʔ] sa Tinagbanwa. Ang diin naman ay kalimitang inilalagay sa penultima (sa ikalawang pantig mula sa pinakahulí).

Napabtang tung aranëk yang mga litra ig tanda tung šagpaw pagpailala tung mga ponema.

Ponema	Litra ig tanda tung sagpaw
/p/	Pp
/b/	Bb
/t̪/ (May mga bitala tung Šugudnun ang agbitalaën ta [t̪])	Tt, Ṫṭ
/d/	Dd
/k/	Kk
/g/	Gg
/m/	Mm
/n/	Nn
/ŋ/	NGng
/r/	Rr
/β/ (Agbëngatën/Agbitalaën ta [w] tuŋg Batuwanën may Šugudnun)	Ŵŵ
/s/ (May mga bitala tung Šugudnun ang agbitalaën ta [t])	Ss, Šš
/ɣ/ (Agbëngatën/Agbitalaën ta [h] tung Šugudnun)	Ġġ
/w/	Ww
/j/	Yy
/l/	Ll
/i/	Ii
/u/	Uu
/ə/	Ėė
/a/	Aa

Nakasulat sa ibaba ang mga titik at tuldik na kumakatawan sa mga ponema.

Ponema	Titik at Tuldik
/p/	Pp
/b/	Bb
/t̪/ (Maaaring bigkasin ng mga Šugudnun na [t̪])	Tt, Ṫṭ
/d/	Dd
/k/	Kk
/g/	Gg
/m/	Mm
/n/	Nn
/ŋ/	NGng
/r/	Rr
/β/ (Binibigkas na [w] ng mga Baŋtuwanën at Šugudnun)	Ŵŵ
/s/ (Maaaring bigkasin ng mga Šugudnun na [t])	Ss, Šš
/ɣ/ (Binibigkas na [h] ng mga Šugudnun)	Ġġ
/w/	Ww
/j/	Yy
/l/	Ll
/i/	Ii
/u/	Uu
/ə/	Ėė
/a/	Aa

2 | TĒNAK IG PAGTĒNAK-TĒNAK

Yang tĕnak ay řařang tumpuk ta tunul ang agbiluĝun ta řařang patunul u dakĕlĕng katunul. Kada patunul (Aa, Ee, ĖĖ, Ii, Oo, Uu) ay řang tĕnak, kapurisu, kaministiran yang kada katunul yang řařang patunul para maging řang tĕnak. řařa pa may řambilug ilĕm ang patunul tung řang tĕnak piru puwidi kang sumubra tung duruwa u dakĕlĕ pa yang katunul tung řang tĕnak.

2.1. Kamtangan yang Tĕnak

Yang řang tĕnak tung pagsurulatĕn yang Tinagbanwa ay puwiding řang patunul, ubin řařang katunul may patunul, duruwa u sumubra pang katunul ig řang patunul. Yang litrang K ay pagpailala tung tunul ang bĕlag maknul ang naĝipanunut tung patunul ig yang litrang P ay pagpailala tung tunul ang maknul.

Porma	Pananglitan
P	a •mĕk ĕ •pat wa• i
KP	ba •lay pun• ti i• ři
PK	um •bu•kan im •bis tĕ• ĕb
KPK	i• raw mas • lĕk la• ĝĕm
KKP	pla •nu bra •su
KKPK	*trang •ka•su tsik
KPKK	kard
KKPKK	tsart print

* Digrapu yang **NGng**. Yang malyag yang yang digrapu řařang litra piru duruwang sulat. Pagpailala tung ponemang /ŋ/ yang digrapung NGng.

Simanĕn/Tĕlĕngan ka yang mga řang tĕnak ang may duruwang magkadasun ang katunulang řang tĕnak ang bĕlĕs/řubli ang bitala liit tung Iřpañul u Inglis.

2 | PANTIG AT PALAPANTIGAN

Ang pantig ay isang yunit ng tunog na binubuo ng isang patinig at isa o mahigit pang katinig. Bawat patinig (Aa, Ee, ĖĖ, Ii, Oo, Uu) ay isang pantig; samantĕla, kailangan ng bawat katinig ang isang patinig upang maging pantig. Dagdag pa, may isa lĕmang na patinig sa bawat pantig samantalang maaaring mahigit sa dalawa ang katinig sa isang pantig.

2.1. Kayarian ng Pantig

Ang pantig na sinulat na Tinagbanwa ay maaaring isang patinig, o isang katinig at patinig, o dalawa o higit pang katinig at isang patinig. Ang titik K ay kumakatawan sa katinig at ang titik P ay kumakatawan sa patinig.

Porma	Pananglitan
P	a •mĕk ‘banig’ ĕ •pat ‘apat’ wa• i ‘tubig’
KP	ba •lay ‘bahay’ pun• ti ‘saging’ i• ři ‘ngipin’
PK	um •bu•kan ‘pugo’ im •bis ‘kaliskis’ tĕ• ĕb ‘dagat’
KPK	i• raw ‘ahas’ mas • lĕk ‘mata’ la• ĝĕm ‘itim’
KKP	pla •nu ‘balak’ bra •su ‘braso’
KKPK	trang •ka•su ‘trangaso’* tsik ‘tsek’
KPKK	kard ‘kard’
KKPKK	tsart ‘tsart’ print ‘print’

* Digrapo ang **NGng**. Ibig sabihin ng digrapo, isang titik pero dalawa ang sulat. Nagsisimbolo sa ponemang /ŋ/ ang digrapong NGng.

Pansinĕn na ang mga pantig na may dalawang magkasunod na katinig ay pantig ng hiram na salita mula sa Español o Ingles.

2.2. Pagtënak-tënak

Yang pagtënak-tënak yang šašang bitala ay nadidipindir tung grafema u pagsurulatën na. Alimbawa: /u.run/ u•rung ‘ilong’, /kə.lad/ kē-lad ‘dahon’. Naa yang mga dapat usuyun.

Tukaw: Kung may duruwang pagdasunan ang katunul tung kakngaang yang bitala, yang tukaw ang patunul ay naġipanunut tung primirung pagtënak, kidispuwis yang katunul ay naġimung kaparti yang magdasun ang šang tënak. Alimbawa: /am.lig/ am•lig ‘ingat’, /bəl.tay/ bēl-tay ‘sagwan’, /im.bis/ im•bis ‘kaliskis’, /bun.tuk/ bun•tuk ‘putol’, /sak.bat/ sak•bat ‘kutsilyo’, /tug.kay/ tug•kay ‘suyod’.

Yadwa: Kung may tulung pagdarasun ang katunul tung sëlëd/paklëd yang šang bitala, ig yang yadwang katunul ay šašang pasiradung tunul kapariġu tung B, D, G, K, P, may T napaangay tung magkabëlag ang katunul yang tukaw ang katunul. Alimbawa: /min.tras/ min•tras ‘habang’, /tim.pra.nu/ timpranu ‘umaga.’

Pangyaklu/Pantulu: Kung may duruwang pagdasunan ang patunul tung bitala yang tukaw ang patunul ay naġinunut tung primirung tënak yang pang yadwang patunul ay naġinunut tung kadasun ang tënak. Alimbawa: /bu.i/ bu•i ‘buhay’, /ba.ul/ ba•ul ‘baul’, /la.um/ la•um ‘hinala’, /tə.əb/ tē•əb ‘dagat’, /du.un/ du•un ‘doon’, /la.ad/ la•ad ‘hakbang’ /la.βi.i/ la•wi-i ‘gabi’.

Puwiding tëlëngan tung pangyalimang (5) kinëlad uġud madulangan yang paliway tung pagbëngat/pagbitala yang duruwang magkadasun ang katunul tung Tinagbanwa.

Tung pagtuturudukun yang pagtënak-tënak yang mga bitala tung mga mamula naġagamit yang pagdarapukun uġud makdëkan kung pira pang tënak yang šašang bitala.

2.2. Pagpapantig

Ang pagpapantig ng isang salita ay nakabase sa grafema o pagkasulat nitô. Halimbawa: /u.run/ u•rung ‘ilong’, /kə.lad/ kē-lad ‘dahon’). Narito ang ilang tuntûnin:

Una: Kung may dalawang magkasunod na katinig sa gitna ng salita, ang unang katinig ay isinasama sa unang pantig, samantalang ang pangalawang katinig ay nagiging bahagi ng susunod na pantig. Halimbawa: /am.lig/ am•lig ‘ingat’, /bəl.tay/ bēl•tay ‘sagwan’, /im.bis/ im•bis ‘kaliskis’, /bun.tuk/ bun•tuk ‘putol’, /sak.bat/ sak•bat ‘kutsilyo’, /tug.kay/ tug•kay ‘suyod’.

Ikalawa: Kapag may tatlong magkakasunod na katinig sa loob ng isang salita, at ang pangalawang katinig ay isang pasarang tunog tulad ng B, D, G, K, P, at T napupunta sa hiwalay na pantig ang unang katinig. Halimbawa: /min.tras/ min•tras ‘habang’, /tim.pra.nu/ tim•pra•nu ‘umaga.’

Pangatlo: Kung may dalawang magkasunod na patinig sa loob ng isang salita, ang unang patinig ay isinasama sa unang pantig samantalang ang pangalawang patinig ay nagiging bahagi ng susunod na pantig. Halimbawa: /bu.i/ bu•i ‘buhay’, /ba.ul/ ba•ul ‘baul’, /la.um/ la•um ‘hinala’, /tē.əb/ tē•əb ‘dagat’, /du.un/ du•un ‘doon’, /la.ad/ la•ad ‘hakbang’ /la.wi.i/ la•wi•i ‘gabi’.

Maaaring tingnan ang Kabanata 5 para sa dagdag na paliwanag sa pagbigkas ng dalawang magkasunod na patinig sa Tinagbanwa.

Sa pagtuturô ng pagpapantig ng salita sa mga batà, ginagamitan ng pagpapalakpak upang maláman kung ilang pantig ang isang salita.

3 | PAŠALĚĜŠANG PAGBĚNGAT/AGBITALAĚN

ŠalĚĝša-šalĚĝšang agbĚngatĚn/agbitalaĚn ta magkatama yang pagdarasun-dasun yang mga litrang agbiluĝun tung šašang bitala, tĚnak, akrunim, padiputun, inisyals, talandaan pang-agham, ig duma pa.

3.1. TĚnak

Pagsulat	PagbĚngat/AgbitalaĚn
may	em-ey-way
yag	way-ey-ji
ig	ay-ji
nag	en-ey-ji

3.2. Bitala

Pagsulat	PagbĚngat/AgbitalaĚn
balay	be-ey-el-ey-way
ingkĚl	ay-enji-key-i patumbuk-el
salamat	es-ey-el-ey-em-ey-ti
ungkuy	yu-enji-key-yu-way

3.3. Akrunim

Pagsulat	PagbĚngat/AgbitalaĚn
ALS (Alternative Learning System)	dakulung litrang ey-dakulung litrang el-dakulung litrang es
TTCIA (Tagbanua Tribe of Coron Island Association)	dakulung litrang ti-dakulung litrang ti-dakulung litrang si-dakulung litrang ay-dakulung litrang ey
PTA (Parents-Teachers-Association)	dakulung litrang pi-dakulung litrang ti-dakulung litrang ey
NCIP (National Comission on Indigenous People)	dakulung litrang en-dakulung litrang si-dakulung litrang ay-dakulung litrang pi
LGU (Local Government Unit)	dakulung litrang el-dakulung litrang ji-dakulung litrang yu

3 | PAGBAYBAY NA PABIGKAS

Isa-isang binibigkas sa maayos na pagkakasunod-sunod ang mga letrang bumubuo sa isang salita, pantig, akronim, daglat, inisyals, simbolong pang-agham, at iba pa.

3.1. Pantig

Pagsulat	Pagbigkas
may	em-ey-way
yag	way-ey-ji
ig	ay-ji
nag	en-ey-ji

3.2. Salita

Pagsulat	Pagbigkas
balay	be-ey-el-ey-way
ingkĚl	ay-enji-key-i patumbuk-el
salamat	es-ey-el-ey-em-ey-ti
ungkuy	yu-enji-key-yu-way

3.3. Akronim

Pagsulat	Pagbigkas
ALS (Alternative Learning System)	kapital ey-kapital el-kapital es
TTCIA (Tagbanua Tribe of Coron Island Association)	kapital ti-kapital ti-kapital si-kapital ay-kapital ey
PTA (Parents-Teachers-Association)	kapital pi-kapital ti-kapital ey
NCIP (National Comission on Indigenous People)	kapital en-kapital si-kapital ay-kapital pi
LGU (Local Government Unit)	kapital el-kapital ji-kapital yu

3.4. Padiputun

Pagsulat	Pagbëngat/Agbitalaën
elem. (elementarya)	i-el-i-em-tumbuk
brgy. (barangay)	bi-ar-ji-way-tumbuk
msg (message)	em-es-ji
Cong. (Congressman)	dakulung si-o-enji-tumbuk
Gov. (Governor)	dakulung ji-o-vi-tumbuk

3.5. Inisyals

3.5.1. Mga tau ig bagay

Pagsulat	Pagbëngat/Agbitalaën
RRD (Rodrigo Roa Duterte)	dakulung litrang ar-dakulung litrang ar-dakulung litrang di
FPJ (Fernando Poe Jr)	dakulung litrang ef-dakulung litrang pi-dakulung litrang jey
tv (television)	ti-vi
cp (cellphone)	si-pi
dvd (digital video disc)	di-vi-di

3.5.2. Mga grupu

Pagsulat	Pagbëngat/Agbitalaën
IP (Indigenous People)	dakulung litrang ay-dakulung litrang pi
BSP (Boy Scouts of the Philippines)	dakulung litrang bi-dakulung litrang es-dakulung litrang pi
PNP (Philippine National Police)	dakulung litrang pi-dakulung litrang en-dakulung litrang pi
AFP (Armed Forces of the Philippines)	dakulung litrang ey-dakulung litrang ef-dakulung litrang pi
SDS (Schools Division Superintendent)	dakulung litrang es-dakulung litrang di-dakulung litrang es

3.4. Daglat

Pagsulat	Pagbigkas
elem. (elementarya)	i-el-i-em-tuldok
brgy. (barangay)	bi-ar-ji-way-tuldok
msg (message)	em-es-ji
Cong. (Congressman)	kapital si-o-enji-tuldok
Gov. (Governor)	kapital ji-o-vi-tuldok

3.5. Inisyals

3.5.1. Mga Tao at Bagay

Pagsulat	Pagbigkas
RRD (Rodrigo Roa Duterte)	kapital ar-kapital ar-kapital di
FPJ (Fernando Poe Jr)	kapital ef-kapital pi-kapital jey
tv (television)	ti-vi
cp (cellphone)	si-pi
dvd (digital video disc)	di-vi-di

3.5.2. Institusyon/Pangkat

Pagsulat	Pagbigkas
IP (Indigenous People)	kapital ay-kapital pi
BSP (Boy Scouts of the Philippines)	kapital bi-kapital es-kapital pi
PNP (Philippine National Police)	kapital pi-kapital en-kapital pi
AFP (Armed Forces of the Philippines)	kapital ey-kapital ef-kapital pi
SDS (Schools Division Superintendent)	kapital es-kapital di-kapital es

3.5.3. Talandaan tung agham ig matimatika

Pagsulat	Pagbëngat/Agbitalaën
H ₂ O (wai)	dakulung litrang eyts-tu-dakulung litrang o
CO ₂ (Carbon Dioxide)	dakulung litrang si-dakulung litrang o-tu
km (kilometro)	key-em
ft (feet)	ef-ti
kg (kilogram)	key-ji

3.5.3. Simbolo sa agham at matematika

Pagsulat	Pagbëngat/Agbitalaën
H ₂ O (tubig)	kapital eyts-tu-kapital o
CO ₂ (Carbon Dioxide)	kapital si-kapital o-tu
km (kilometro)	key-em
ft (feet)	ef-ti
kg (kilogram)	key-ji

4 | PAŠALĚĞŠANG PAGSULAT

Tung kabilugan yang pagdarasun yang Tinagbanwa aġusuyun kung unupa yang pagbēngat/pagbitala yara kay pagtēnak-tēnak. Baġay ilēm ang ipausuy yang pagtēnak-tēnak yang katutubung litra. Yang pagamit ta mga binlēsān/šinublian ang litra naa yang dapat pausuyan:

4.1. Pagamit yang Sampuluk may šašang litra

Tung Tinagbanwa may šampuluk may šašang litrang binlēsān/šinublian liit tung Inglis, Ispañul, ig Filipino ang Cc, Ee, Ff, Hh, Jj, Ññ, Oo, Qq, Vv, Xx may Zz. Naġagamit naa tung pagsulat yang mga siguradung aran, yang mga binlēsān/šinublian ang bitalang indi inuman yang dating pagtēnak-tēnak ang usuyun yang siyintipiku may tiknikal, yang mga bēlēs/šubli ang bitala ang indi bakluēn yang pinanlitan ang pagtēnak.

4.1.1. Siguradung Aran ta mga Tau may Rugal

Alex, Aries, Benjamin, Buenavista, Bulalacao, Cabugao, Coron, Culion, Dungon, Florita, Gonzalo, Ignacio, Jhonny, Lajala, Lelita, Lerma, Limbunao, Lucy, Marcilla, Niña, Norlito, Quennalyn, Redemto, Rodolfo, Victor

4.1.2. Tiknikal ang Pangingeran, Siyintipiku, Ligal, may Midikal

ancestral domain, carbon dioxide, chlorine, committee, ct-scan, evaporation, grafema, liquid, oxygen, ortograpiya, penultima, quorum, zinc, sodium, summon, x-ray

4.1.3. Mga bitalang binlēsān/šinublian ang may kaliwaġan yang ispiling na

ballpen, candy, cartoon, cellphone, chrysanthemum, Colgate, college, computer, El Niño, eraser, examination, Facebook, fuscha, glass, helicopter, jacket, laptop, lotion, notebook, portable, quiz, ruler, spaghetti, shampoo, school, shorts, symposium, text, test, toothbrush, xerox, zipper

4 | PAGBAYBAY NA PASULÀT

Sa pangkalahatan, sinusunod ng Tinagbanwa ang tuntúnin na kung ano ang pagkabigkas ay siyá rin ang baybay. Natural at madaling natutupad ang nasabing tuntúnin sa baybay ng mga katutubong salita gámit ang mga katutubong titik. Ang paggamit naman ng mga hiram na titik ay gagabayan ng sumusunod:

4.1. Paggamit ng labing isang hiram na titik

Sa Tinagbanwa, mayroong labing isang hiram na titik mula sa Ingles, Español, at Filipino na Cc, Ee, Ff, Hh, Jj, Ññ, Oo, Qq, Vv, Xx, at Zz. Ginagamit ang mga ito sa pagsusulat ng mga tiyak na pangalan, mga hiram na salita na hindi binabago ang orihinal na baybay, at mga katawagang siyentipiko at teknikal.

4.1.1. Tiyak na pangalan ng tao at lugar

Alex, Aries, Benjamin, Buenavista, Bulalacao, Cabugao, Coron, Culion, Dungon, Florita, Gonzalo, Ignacio, Jhonny, Lajala, Lelita, Lerma, Limbunao, Lucy, Marcilla, Niña, Norlito, Quennalyn, Redemto, Rodolfo, Victor

4.1.2. Katawagang siyentipiko, legal, at teknikal

ancestral domain, carbon dioxide, chlorine, committee, ct-scan, evaporation, grafema, liquid, oxygen, ortograpiya, penultima, quorum, zinc, sodium, summon, x-ray

4.1.3. Hiram na salita na mahirap ang baybay

ballpen, candy, cartoon, cellphone, chrysanthemum, Colgate, college, computer, El Niño, eraser, examination, Facebook, fuscha, glass, helicopter, jacket, laptop, lotion, notebook, portable, quiz, ruler, spaghetti, shampoo, school, shorts, symposium, text, test, toothbrush, xerox, zipper

4.2. Pagšalëgša yang dating binlësan/šinublian

Šalëgšaën yang mga dating nağagamit dang bitalang liit tung Ispañul, gamitën yang litrang busis ta Tinagbanwa. Alimbawa:

Ispañul	Tinagbanwa	Filipino
buenas	buwinas	suwerte
dos	dus	dalawa
cuarta	kuwarta	pera
cuerdas	kuwirdas	kuwerdas
cuatro	kuwatri	apat
postura	pustura	maganda
si porque	sipurki	dahil
soltero	sultirus	binata

4.3. Pagaramitën yang Ee may Oo

Nağagamit yang dumang mga katutubung bitala tung Pilipinas yang mga litrang patunul yang Ee may Oo. Gamitën ka tung Tinagbanwa yang mga litrang naa kung mamlës/manubli ta mga bitala nira, kapariğu tung mga nasulat tung aranëk.

Ee	bale fefeg	‘balay’ ‘kayab’	Kapampangan Itawit
Oo	aldo jo bago	‘kaldaw’ ‘nani’ ‘baklu’	Kapampangan Itawit Tagalog

4.2. Pagbaybay ng mga lumang salitang hiram

Baybayin ang mga lumang salitang hiram sa Española na ginamit ang mga titik para sa mga katutubong tunog Tinagbanwa. Halimbawa:

Ispañul	Tinagbanwa	Filipino
buenas	buwinas	suwerte
dos	dus	dalawa
cuarta	kuwarta	pera
cuerdas	kuwirdas	kuwerdas
cuatro	kuwatri	apat
postura	pustura	maganda
si porque	sipurki	dahil
soltero	sultirus	binata

4.3. Paggamit ng Ee at Oo

Ginagamit din ng ibang katutubong wika sa Pilipinas ang mga titik patinig na Ee at Oo. Gagamitin din sa Tinagbanwa ang mga titik na ito kung manghihiram ng mga salita nilá, tulad ng mga nakasulat sa ibaba.

Ee	bale fefeg	‘bahay’ ‘pamaypay’	Kapampangan Itawit
Oo	aldo jo bago	‘araw’ ‘heto’ ‘hindi lumà’	Kapampangan Itawit Tagalog

4.4. Pagaramitën yang Ff, Jj, Vv, may Zz

Nağagamit ta dumang mga katutubung bitala tung Pilipinas yang mga litrang katunul yang Ff, Jj, Vv, may Zz. Simanën/Tëlengan yang mga alimbawang sulat tung Itawit tung aranëk liit tung Ortograpiyang Itawit.

Jj	badjaw ju	‘bagyo’ ‘iyon’
Ff	sifun afutu	‘sipon’ ‘puso ng saging’
Vv	bavi vulun	‘baboy’ ‘sama’
Zz	kazzing zimigi	‘kambing’ ‘kaliwa’

Bilang pagpakdul ta panggalang tung mga katutubung bitala kapariğu naa, pirmamintiën yang Tinagbanwa yang napagkërësënan nirang sulat gamit yang Ff, Jj, Vv, may Zz, kung kumawut yang timpung mamlës/manubli yang Tinagbanwa ta mga bitala liit tung dumang katutubung bitala tung dumang banwa.

4.4. Paggamit ng Ff, Jj, Vv, Zz

Ginagamit ng ibang mga katutubong wika sa Pilipinas ang mga titik katinig na Ff, Jj, Vv, at Zz. Tingnan ang mga halimbawang sulat Itawit sa ibaba mula sa Ortograpiyang Itawit.

Jj	badjaw ju	‘bagyo’ ‘iyon’
Ff	sifun afutu	‘sipon’ ‘puso ng saging’
Vv	bavi vulun	‘baboy’ ‘sama’
Zz	kazzing zimigi	‘kambing’ ‘kaliwa’

Bilang paggalang sa mga katutubong wika tulad nitó, pananatilihin ng Tinagbanwa ang napagkayarian nilang sulat gámit ang Ff, Jj, Vv, Zz, kung darating ang pagkakataong hihiram ang Tinagbanwa ng mga salita mula sa ibang katutubong wika ng bansa.

5 | KAMPING-PATUNUL

Nağaguyan ta kamping-patunul yang magkadasun ang patunul tung šangabitalaan, magkanunut yang patunul ang naa tung šašang pagtēnak ubin magkabēlag. May duruwang klasi ta kamping-patunul yang Tinagbanwa. Yang šambilug pagdasunan may magkapariğu ang patunul, yang yadwa ang pagdasunan ang magkadumang patunul. Pagkērēsēnan ta ra kanay yang primirung klasi, baklu idasun ta yang pangyadwang klasi.

5.1. Magkakapariğung patunul

Agbēngatēn/Agbitalaēn naa yang mga Batuanēn (tağa-Coron Island, Bulalacao, Lajala, may Marcilla) may Šuğudnun (tağa-pulu yang Busuanga, Linapacan, may Culion) ang paabwat ang patunul piru agbēngatēn/agbitalaēn ka ta may ēntēd ang pagbēlağan tung magkapariğung patunul yang mga Puluwanēn (tağa-Palii (Buenavista), Malawig, Decabobo, Tala, Turda, may Sitio Bayang). Nağisulat naa ang may pagdasunan ang magkapariğung patunul. Alimbawa:

Tinagbanwa					Filipino
Ponema	Tunul Batuanēn	Tunul Puluwanēn	Tunul Šuğudnun	Grafema	
/təəb/	[tə:b]	[təʔəb]	[tə:b]	tēēb	‘dagat’
/saad/	[sa:d]	[saʔad]	[sa:d]	saad	‘sayaw’
/laad/	[la:d]	[laʔad]	[la:d]	laad	‘hakbang’
/lalii/	[la.li:ʔ]	[la.liʔiʔ]	[la.li:ʔ]	lalii	‘laláki’
/atii/	[ʔa.ti:ʔ]	[ʔa.tiʔiʔ]	[ʔa.tʃi:ʔ]	aċii	‘ayun’

5 | KAMBAL-PATINIG

Tinatawag na kambal-patinig ang magkakasunod na patinig sa loob ng isang salita, magkasama man ang mga patinig na ito sa isang pantig o magkahiwalay. May dalawang uri ng kambal-patinig ang Tinagbanwa. Ang isa ay ang magkakasunod na magkakaparehas na patinig at ang pangalawa ay ang magkakasunod na magkakaibang patinig. Tatalakayin muna ang unang uri at isusunod ang pangalawang uri.

5.1. Magkakaparehong patinig

Binibigkas ito ng mga Batuanēn (tağa-Coron Island, Bulalacao, Lajala, at Marcilla) at Šuğudnun (tağa-isla ng Busuanga, Linapacan, at Culion) na tila isang mahabang patinig ngunit binibigkas naman ng mga Puluwanēn (tağa-Palii (Buenavista), Malawig, Decabobo, Tala, Turda, may Sitio Bayang) na may impit na naghihiwalay sa magkaparehong patinig. Isusulat ito na magkasunod na magkaparehong patinig. Halimbawa:

Tinagbanwa					Filipino
Ponema	Tunog Batuanēn	Tunog Puluwanēn	Tunog Šuğudnun	Grafema	
/təəb/	[tə:b]	[təʔəb]	[tə:b]	tēēb	‘dagat’
/saad/	[sa:d]	[saʔad]	[sa:d]	saad	‘sayaw’
/laad/	[la:d]	[laʔad]	[la:d]	laad	‘hakbang’
/lalii/	[la.li:ʔ]	[la.liʔiʔ]	[la.li:ʔ]	lalii	‘laláki’
/atii/	[ʔa.ti:ʔ]	[ʔa.tiʔiʔ]	[ʔa.tʃi:ʔ]	aċii	‘ayun’

5.2. Magkadumang patunul

Agbëngatën/Agbitalaën naa yang mga Batuwanën may Šuğudnun ta paabwat ang magkadumang patunul piru agbëngatën/agbitalaën naa yang mga Puluwanën ang may ëntëd ang pagbëlağan tung magkadumang patunul. Nağisulat naa ang magkadasun ang magkadumang patunul. Alimbawa:

Tinagbanwa					Filipino
Ponema	Tunul Batuwanën	Tunul Puluwanën	Tunul Šuğudnun	Grafema	
/wai/	[waiʔ]	[waʔiʔ]	[waiʔ]	wai	'tubig'
/bai/	[baiʔ]	[baʔiʔ]	[baiʔ]	bai	'lola'
/nailu/	[nailuʔ]	[naʔiluʔ]	[nailuʔ]	nailu	'nahilo'
/baul/	[baul]	[baʔul]	[baul]	baul	'baul'
/laəb/	[laəb]	[laʔəb]	[laəb]	laëb	'pasâ'

Kung yang kapungul yang bitala ay pagtapus tung patunul may yang panugpat tung urian ay pağimpisa tung patunul, isulat yang bitala ang may kadasun ang patunul. Alimbawa:

ampu + -an → ampuan
daya + -ën → dayaën
trapu + -an → trapuan
kali + -ën → kaliën

5.2. Magkakaibang patinig

Binibigkas ito ng mga Batuwanën at Šuğudnun na magkarugtong ang magkaibang patinig ngunit binibigkas naman ng mga Puluwanën na may impit na naghihiwalay sa magkaibang patinig. Isusulat ito na magkasunod na magkaibang patinig. Halimbawa:

Tinagbanwa					Filipino
Ponema	Tunog Batuwanën	Tunog Puluwanën	Tunog Šuğudnun	Grafema	
/wai/	[waiʔ]	[waʔiʔ]	[waiʔ]	wai	'tubig'
/bai/	[baiʔ]	[baʔiʔ]	[baiʔ]	bai	'lola'
/nailu/	[nailuʔ]	[naʔiluʔ]	[nailuʔ]	nailu	'nahilo'
/baul/	[baul]	[baʔul]	[baul]	baul	'baul'
/laəb/	[laəb]	[laʔəb]	[laəb]	laëb	'pasâ'

Kung nagtatapos sa patinig ang salitang-ugat at ang hulapi ay nagsisimula sa patinig, isusulat ang mabubuong salita na magkasunod ang hulíng patinig ng salitang-ugat at ang unang patinig ng hulapi. Halimbawa:

ampu 'dalangin' + -an → ampuan 'ipanalangin'
daya 'daya' + -ën → dayaën 'dayain'
trapu 'pamunas' + -an → trapuan 'punasan'
kali 'bilis' + -ën → kaliën 'bilisan'

5.3. Tung kakngan may aŝan ang Yy ubin Ww

Isulat yang mga bitalang may Yy ubin Ww tung kakngan ang may pagdasunan ang patunul ang magkapariġu ta pagbēngat/ pagbitala tung Batuwanēn, Puluwanēn, may Šuġudnun. Alimbawa:

Tinagbanwa					Filipino
Ponema	Tunul Batuwanēn	Tunul Puluwanēn	Tunul Šuġudnun	Grafema	
/suwag/	[suwag]	[suwag]	[suwag]	suwag	‘patibong sa hayop’
/puwak/	[puwak]	[puwak]	[puwak]	puwak	‘lalamunan’
/magbuwat/	[magbuwat]	[magbuwat]	[magbuwat]	magbuwat	‘magsaing’
/luwak/	[luwak]	[luwak]	[luwak]	luwak	‘tanim’
/kuwat/	[kuwat]	[kuwat]	[kuwat]	kuwat	‘alis’
/buwa/	[buwaʔ]	[buwaʔ]	[buwaʔ]	buwa	‘buhok’
/puwaw/	[puwaw]	[puwaw]	[puwaw]	puwaw	‘gising’
/piyak/	[pijak]	[pijak]	[pijak]	piyak	‘sisiw’
/siyam/	[sijam]	[sijam]	[sijam]	siyam	‘siyam’
/piyət/	[pijət]	[pijət]	[pijət]	piyèt	‘makitid’

Yaka taa yang dasunēn kung magsulat ta mga bēlēs/šubli ang bitala ang kapariġu tung diyis, giya, kuwadirnu, kuwadradu, kuwarta, kuwtru, kuwadru, kuwirdas, may puwira.

5.3. May malapatinig sa gitna

Isulat ang salita na may malapatinig sa gitna ng magkasunod na patinig kung pareho ang pagkabigkas ng mga Batuwanēn at mga Puluwanēn. Halimbawa:

Tinagbanwa					Filipino
Ponema	Tunog Batuwanēn	Tunog Puluwanēn	Tunog Šuġudnun	Grafema	
/suwag/	[suwag]	[suwag]	[suwag]	suwag	‘patibong sa hayop’
/puwak/	[puwak]	[puwak]	[puwak]	puwak	‘lalamunan’
/magbuwat/	[magbuwat]	[magbuwat]	[magbuwat]	magbuwat	‘magsaing’
/luwak/	[luwak]	[luwak]	[luwak]	luwak	‘tanim’
/kuwat/	[kuwat]	[kuwat]	[kuwat]	kuwat	‘alis’
/buwa/	[buwaʔ]	[buwaʔ]	[buwaʔ]	buwa	‘buhok’
/puwaw/	[puwaw]	[puwaw]	[puwaw]	puwaw	‘gising’
/piyak/	[pijak]	[pijak]	[pijak]	piyak	‘sisiw’
/siyam/	[sijam]	[sijam]	[sijam]	siyam	‘siyam’
/piyət/	[pijət]	[pijət]	[pijət]	piyèt	‘makitid’

Ito rin ang pamamaraan na susundin kapag nagsusulat ng mga hiram na salita katulad ng diyis, giya, kuwadirnu, kuwadradu, kuwarta, kuwtru, kuwadru, kuwirdas, at puwira.

6 | PAKLIANG KATUNUL

Magkaysan, yang šašang ponema tung Tinagbanwa may duma-rumang pagbërèngatèn/pagbiritalaèn tung tulung dayaliktu, ubin pagbaklu yang purma sigun tung šambulus ang bitala. Ağipayta tung kinèlad ang naa kung aypağari nağisulat yang mga ponemang naa.

6.1. Pakliang [β] may [w]

Yang [β] mgā Puluwanèn agbèngatèn/agbitalaèn ta [w] yang kadaklān ang taa Batuwanèn may Šuğudnun. Pariğung isulat ta Ww. Alimbawa:

Puluwanèn	Batuwanèn	Šuğudnun	Grafema
[taβak]	[tawak]	[tawak]	tawak ‘
[kuβaŋ]	[kuwan]	[kuwan]	kuwan
[kiβət]	[kiwət]	[kiwət]	kiwèt
[kaβuŋ]	[kawuŋ]	[kawuŋ]	kawung
[saβaw]	[sawaw]	[tawaw]	šawaw
[ʔaβak]	[ʔawak]	[ʔawak]	awak
[taβakuʔ]	[tawakuʔ]	[tawakuʔ]	tawaku
[baβaʔ]	[bawaʔ]	[bawaʔ]	bawa
[saβuy]	[sawuy]	[sawuy]	sawuy
[ʔaβəl]	[ʔawəl]	[ʔawəl]	awël
[ʔaβuyuk]	[ʔawuyuk]	[ʔawuyuk]	awuyuk
[paβayan]	[pawayan]	[pawayan]	pawayan
[kaβauŋ]	[kawauŋ]	[kawauŋ]	kawaung
[taβaŋ]	[tawaŋ]	[tawaŋ]	tawang
[kuβiʔ]	[kuwiʔ]	[kuwiʔ]	kuwi
[taβiʔ]	[tawiʔ]	[tawiʔ]	tawi

6 | PALÍATAN NG KATINIG

Sa ilang pagkakataon, ang isang ponema sa Tinagbanwa ay binibigkas sa magkakaibang paraan sa tatlong diyalekto nitó, o kayâ naman ay nagbabago ito ng anyo batay sa posisyon nitó sa pangungusap. Ipakikita sa kabanatang ito kung paano isusulat ang mga ponemang ito.

6.1. Palíatan ng [β] at [w]

Ang [β] ng mgā Puluwanèn ay binibigkas na [w] ng maraming Batuwanèn at Šuğudnun. Parehong isusulat ito na Ww. Halimbawa:

Puluwanèn	Batuwanèn	Šuğudnun	Grafema
[taβak]	[tawak]	[tawak]	tawak ‘buntot ng pagi’
[kuβaŋ]	[kuwan]	[kuwan]	kuwan ‘uban’
[kiβət]	[kiwət]	[kiwət]	kiwèt ‘sea anemone’
[kaβuŋ]	[kawuŋ]	[kawuŋ]	kawung ‘amag’
[saβaw]	[sawaw]	[tawaw]	šawaw ‘sabaw’
[ʔaβak]	[ʔawak]	[ʔawak]	awak ‘nakunan’
[taβakuʔ]	[tawakuʔ]	[tawakuʔ]	tawaku ‘tabako’
[baβaʔ]	[bawaʔ]	[bawaʔ]	bawa ‘aba’
[saβuy]	[sawuy]	[sawuy]	sawuy ‘saboy’
[ʔaβəl]	[ʔawəl]	[ʔawəl]	awël ‘damit’
[ʔaβuyuk]	[ʔawuyuk]	[ʔawuyuk]	awuyuk ‘lawa’
[paβayan]	[pawayan]	[pawayan]	pawayan ‘pabayaan’
[kaβauŋ]	[kawauŋ]	[kawauŋ]	kawaung ‘kabaong’
[taβaŋ]	[tawaŋ]	[tawaŋ]	tawang ‘tulong’
[kuβiʔ]	[kuwiʔ]	[kuwiʔ]	kuwi ‘ube’
[taβiʔ]	[tawiʔ]	[tawiʔ]	tawi ‘makikiraan’

Maskin magkaduma-ruma yang pagbërëngatën/pagbiritalaën para tung ponemang /β/ magamit ta šambilug ang grafema yang tanan ang dayaliku tung Tinagbanwa. Kapurisu nağipayta taa yang pagšarašaan yang intirung Katagbanwaan. Yaka taa yang natengëran yang šašang grafemang ağagamit tung 6.2 asta 6.4

6.2. Pakliang [y] may [h]

Yang pagbërëngatën/pagbiritalaën tung [y] yang Batuwanën may Puluwanën ay agbëngatën ta [h] yang mga Šuğudnun. Pariğung nağisulat ta ĠĠ. Alimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[kayaŋ]	[kayaŋ]	[kahaŋ]	kağang
[bəyaɟ]	[bəyaɟ]	[bəhaj]	bëgay
[kəyəʔ]	[kəyəʔ]	[kəhət]	këgët
[layilayiʔ]	[layilayiʔ]	[lahilahiʔ]	laği-läği
[malayəm]	[malayəm]	[malahəm]	malağëm

6.3. Pakliang [s] may [t]

Yang pagbërëngatën/pagbiritalaën tung [s] yang Batuwanën may Puluwanën ay agbëngatën/agbitalaën ta [t] yang mga Šuğudnun. Pariğung nağisulat ta ŠŠ. Alimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[sasaʔ]	[sasaʔ]	[tataʔ]	šaša
[bakəs]	[bakəs]	[bakət]	bakëš
[pukis]	[pukis]	[pukit]	pukiš
[sampuluk]	[sampuluk]	[tampuluk]	šampuluk
[sambulus]	[sambulus]	[tambulus]	šambulus

Bagaman magkakaiba ang bigkas, gagamit ng isang grafema ang lahat ng diyalekto ng Tinagbanwa para sa ponemang /β/. Sa pamamagitan nitó, maipakikita ang pagkakaisa ng lipunaňg Tagbanwa. Ganito rin ang dahilan sa iisang grafemang ginagamit sa 7.2 hanggang 7.4.

6.2. Palitan ng [y] at [h]

Ang [y] sa Batuwanën at Puluwanën ay binibigkas na [h] ng mga Šuğudnun. Parehong isusulat ito na ĠĠ. Halimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[kayaŋ]	[kayaŋ]	[kahaŋ]	kağang ‘buka’
[bəyaɟ]	[bəyaɟ]	[bəhaj]	bëgay ‘dote’
[kəyəʔ]	[kəyəʔ]	[kəhət]	këgët ‘kagat’
[layilayiʔ]	[layilayiʔ]	[lahilahiʔ]	laği-läği ‘luma’
[malayəm]	[malayəm]	[malahəm]	malağëm ‘maitim’

6.3. Palitan ng [s] at [t]

Ang [s] sa Batuwanën at Puluwanën ay binibigkas na [t] ng mga Šuğudnun. Parehong isusulat ito na ŠŠ. Halimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[sasaʔ]	[sasaʔ]	[tataʔ]	šaša ‘isa’
[bakəs]	[bakəs]	[bakət]	bakëš ‘unggoy’
[pukis]	[pukis]	[pukit]	pukiš ‘putol’
[sampuluk]	[sampuluk]	[tampuluk]	šampuluk ‘sampu’
[sambulus]	[sambulus]	[tambulus]	šambulus ‘isang talata’

6.4. Pakliang [s, t] may [tʃ]

Yang [t] tung Puluwanën may Batuwanën ay agbëngatën/agbitalaën ta [tʃ] yang mga Šuğudnun kung pagdasunan yang tunul ang [i]. Bilang yang talandaan/tanda yang pağuman tung pagbërngatën/pagbiritalaën ağagamit yang tanda pabakulud tung pagsurulatën ang naa Tt. Alimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[ʔutiʔ]	[ʔutiʔ]	[ʔutʃiʔ]	uṯi
[ʔatiʔiʔ]	[ʔati:ʔ]	[ʔatʃi:ʔ]	aṯii
[pitiwan]	[pitiwan]	[pitʃiwan]	piṯiwan

Agbëngatën/Agbitalaën ka yang [ts] yang mga Šuğudnun yang [s] kung pagdasun yang [i]. Tung mga maning taa isulat paka ëngëd yang Šš. Alimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[pisik]	[pisik]	[pitʃik]	piṯik
[bisit]	[bisit]	[bitʃit]	biṯit
[kasin]	[kasin]	[katʃin]	kaṯin
[masiʔit]	[masi:t]	[matʃi:t]	maṯiit

6.5. Pakliang [d] may [r]

May pagpaklian ang Dd may Rr tung pirapang bitala kapariğu tung:

duma	duma-ruma
kaldaw	kaldaw-kalraw
ëlëd	ağëlëraw
tulduk	tulrukan
sikad	sikarën

6.4. Palitan ng [s, t] at [tʃ]

Ang [t] sa Puluwanën at Batuwanën ay binibigkas na [tʃ] ng mga Šuğudnun kapag sumusunod ito sa tunog na [i]. Bílang palatandaan ng pagbabago ng bigkas na ito, gagamitin ang tuldik pasungaw sa pagsusulat nitó: Tt. Halimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[ʔutiʔ]	[ʔutiʔ]	[ʔutʃiʔ]	uṯi ‘pusa’
[ʔatiʔiʔ]	[ʔati:ʔ]	[ʔatʃi:ʔ]	aṯii ‘ayun’
[pitiwan]	[pitiwan]	[pitʃiwan]	piṯiwan ‘bubuyog’

Binibigkas din na [ts] ng mga Šuğudnun ang [s] kapag sumusunod ito sa [i]. Sa pagkakataong ito, isusulat pa rin ito ng Šš. Halimbawa:

Puluwanën	Batuwanën	Šuğudnun	Grafema
[pisik]	[pisik]	[pitʃik]	piṯik ‘dampot’
[bisit]	[bisit]	[bitʃit]	biṯit ‘binti’
[kasin]	[kasin]	[katʃin]	kaṯin ‘asin’
[masiʔit]	[masi:t]	[matʃi:t]	maṯiit ‘masakit’

6.5. Palítang Dd at Rr

May pagpapalitan ng Dd at Rr sa iilang salita tulad ng:

duma ‘iba’	duma-ruma ‘iba’t iba’
kaldaw ‘araw’	kaldaw-kalraw ‘araw-araw’
ëlëd ‘takót’	ağëlëraw ‘takót ako’
tulduk ‘turo’	tulrukan ‘turúan’
sikad ‘habol’	sikarën ‘habúlin’

7 | GAMIT YANG GURIT ANG DIPUT

Durung gamit yang gurit ang diput, kapariğu tung mga magdarasun:

7.1. Pagbërëlag-bëlag tung mga kapungul yang bitala

dëpët-dëpët
gërèt-gërèt
guyud-guyud
langkëb-langkëb
tëmëk-tëmëk

7.2. Yang kamping bitala

bungang-binlak
sulut-bëtëng
kamping-patunul
bëlag-litra
dubli-karus

7.3. Apelyido yang may kašawang baŵay

Corazon Cojuangco-Aquino
Sharon Cuneta-Pangilinan
Gloria Macapagal-Arroyo

7.4. Kadasun yang panugpat

Agamitën yang gurit ang diput kadasun yang panugpat ang di-, tağa-, mag-, nag-, may alas- ugud makumplitu yang mga bitala.

7.4.1. Kadasun yang panugpat ang di-

di-kulay
di-kariton
di-kabra
di-unu

7.4.2. Kung yang matuud ang pangngaran ta mga rugal kadasun ang may panugpat na

tağa-Banuag Daan
tağa-Bayang
tağa-Cabugao
tağa-Malawig
nag-Mindoro
mag-Mindanao
nag-Malawig

7 | GÁMIT NG GITLING

Maraming gámit ang gitling sa Tinagbanwa, tulad ng mga sumusunod:

7.1. Paghihiwalay sa inuulit na salitáng-ugat

dëpët-dëpët 'dikit-dikit'
gërèt-gërèt 'hiwa-hiwa'
guyud-guyud 'hila-hila'
langkëb-langkëb 'patong-patong'
tëmëk-tëmëk 'durog-durog'

7.2. Sa bagong tambalang salita

bungang-binlak 'magkamukha'
sulut-bëtëng 'atras-abante'
kamping-patunul 'kambal-patinig'
bëlag-litra 'di-titik'
dubli-karus 'panipi'

7.3. Sa Apelyido ng may asawang babae

Corazon Cojuangco-Aquino
Sharon Cuneta-Pangilinan
Gloria Macapagal-Arroyo

7.4. Kasunod ng Panlapi

Ginagamit ang gitling kasunod ng panlaping di-, tağa-, mag-, nag-, at alas- upang mabuo ang mga salita.

7.4.1. Kasunod ng panlapi na di-

di-kulay 'may kulay'
di-kariton 'may gulong'
di-kabra 'pangtanggal ng pakò'
di-unu 'numero ng pakò'

7.4.2. Kung pangngalang pantangi ang kasunod ng panlapi

tağa-Banuag Daan
tağa-Bayang
tağa-Cabugao
tağa-Malawig
nag-Mindoro 'pumunta ng Mindoro'
mag-Mindanao 'pumunta ng Mindanao'
nag-Malawig 'pumunta ng Malawig'

7.4.3. Kung yang dating panulat yang bitalang Inglis dasunan ta panugpat (alimbawang mag-)

mag-basketball
mag-motor
mag-swimming
mag-speedboat
mag-tricycle
mag-van
mag-volleyball

7.4.4. Tung Pagsurulatën yang uras

ala-una
alas-dus yang pangayag
alas-2 yang apun

7.4.3. Kung nása orihinal na speling ang salitáng sinusundan ng panlapi

mag-basketball
mag-motor
mag-swimming
mag-speedboat
mag-tricycle
mag-van
mag-volleyball

7.4.4. Sa pagsusulat ng oras

ala-una 'ala-una'
alas-dus yang pangayag 'alas-dos ng madaling araw'
alas-2 yang apun 'alas-dos ng hapon'

YANG PAGBILUG YANG ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

Ātiing anda pay Ortograpiyang Tinagbanwa may bitala rang lagi yang mga Tagbanwa ang agagamit tung pangaldaw-kaldaw ang pangabui may mga duma-rumang punsiyun.

Kuminawut yang magkašawang ti Edward may Jacqueline Ruch yang Summer Institute of Linguistics (SIL) takun ang 1957 tung rugal ang Batu (Banuang Daan). Inimpisaan nirang pagaralan yang bitala may kinaugalian yang mga Kinatagbanwaan; pinabalitëktëkan nira ta mupya yang mga pagbërengatën/ pagbiritalaën yang pamitala. Ātiing 1977 nagdasun kang kuminawut yang magkašawang ti Ungkuy Sonny may Annabel Lapada ang kasiraan/kanunut daka tanira yang magkašawang Ruch tung pagaralën yang bitala. Ātiing naintindian da nira yang mga tunul ang Tinagbanwa, nagtarawang da asta yang mga mamaëpet ang namagsulat ta mga duma-rumang ugtulun pariğu tung isturya ni Pusung may duma pa.

Baklu nabiluğan yang Ortograpiyang Tinagbanwa numaan/šimanyan, may nagtukaw rang laing pagaralën yang bitalang Tinagbanwa. May pagsaralinën tung Baklung Ipinakigpaigu yang Bibliya tung bitalang naa, kanunut da ka yang pagurubraën ta libru yang mga karantaën, may yang duma pang mga Tagbanwa ang nagtarawang tung pagsaralinën may pagurubraën ta mga kantang pagdarayawën ātiing 1980. Ang asta ra ilëm numaan/šimanyan nagagamit pa ka yang mga Tagbanwa.

Ātiing takun ang 2014 nagkatinir ta pagaralën yang magkasawang ti Ungkuy Sonny may Annabel Lapada natëtënged tung pagkabëtang yang bitalang Tinagbanwa tung Barangay Banuang Daan. Namilik tanira ta duruwang kawataan/kamamulaan Tagbanwa ang ti Aries Aguilar may ti Lerma Abella ang inugyatan ta šambulan ang para magpasadlaw tung focus group discussion (FGD) tênged tung pagaramitën yang bitalang Tinagbanwa. Luminwa/luminaput tung pagaralën nira ang yang tanan ang Tagbanwa tung Banuang Daan ay pagbitala ta Tinagbanwa. Piru malaka ra ilëm yang pagšulat. Kidispuwis pa, luminwa/luminapuš ka tung pagaralën nira ang bëlag da purung Tinagbanwa yang nagibitala tung kumunidade natëtënged may duma rang bitala ang nagagamit yang mga Tagbanwa. Purisu naisipan da yang mamaëpet ang indi ilëm naa ibitala dapat matakuk kang isulat yang Tinagbanwa. Kaministiran kang maidukumintu yang mga isturya yang mga Tagbanwa ugud magkatinir ta libru. Tung maning tii indira maplëk yang bitala ta.

Kapurisu nagdisisyun yang mga mamaëpet ang ti Aries Aguilar may ti Lerma Abella ang ipaëkël tung Quezon City ugud mağaral natëtënged tung bitala may pagurubraën ta mga libru ang yakay pinağaralan na Ungkuy Sonny may Annabel. Nagpaklëd tanira tung programang Transformational Language Development tung pagurugyaten yang tağa-

ANG PAGBUO NG ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

Noong wala pang Ortograpiyang Tinagbanwa, ginagamit ng mga Tagbanwa ang kanilang wika sa pasalitang paraan sa pang-araw-araw na pamumuhay.

Dumating ang mag-asawang si Edward at Jacqueline Ruch ng Summer Institute of Linguistics (SIL) noong taong 1957 sa Batu (Banuang Daan). Sinimulan nilang pag-aralan ang wika at kultura ng Kinatagbanwaan; pinag-aralan nila nang maigi ang tamang bigkas ng mga salitang Tinagbanwa. Sumunod na dumating ang mag-asawang Ungkuy Sonny at Annabel Lapada noong taong 1977 upang maging katuwang ng mag-asawang Ruch sa pag-aaral ng Tinagbanwa. Noong naunawaan na nila ang mga tunog ng Tinagbanwa, magkakasama silang sumulat ng iba-ibang kuwento tungkol kay Pusung at iba pa.

Bago nabuo ang Ortograpiyang Tinagbanwa, may mga nauna nang mag-aral ng wikang Tinagbanwa. Isinalin na rin ang Bagong Tipan ng Bibliya sa wikang Tinagbanwa, kasama ng aklat ng mga kanta ng mga papuri sa Diyos noong 1980. Ginagamit ang Bibliya at mga aklat na ito hanggang sa kasalukuyan.

Noong taong 2014 nagkaroon ng pag-aaral ang mag-asawang Ungkuy Sonny at Annabel Lapada tungkol sa kalagayan paggamit ng wikang Tinagbanwa sa Barangay Banuang Daan. Pumili sila ng dalawang kabataang Tagbanwa na sina Aries Aguilar at Lerma Abella na matiyagang tinuruan ng isang buwan sa pagsasagawa ng focus group discussion (FGD) tungkol sa paggamit ang wikang Tinagbanwa. Batay sa resulta ng pag-aaral na ito, ang lahat ng mga Tagbanwa sa Banuang Daan ay nagsasalita pa ng Tinagbanwa. Ngunit, iilan lamang ang nagsusulat nitô. Kayâ naman, lumabas sa pag-aaral nila na hindi na purong Tinagbanwa ang sinasalita ng komunidad dahil sa iba-ibang wikang ginagamit ng mga Tagbanwa. Kayâ napag-isipan ng mga matatanda na hindi lamang dapat sinasalita ang Tinagbanwa, kundi dapat din itong isulat. Kailangan ding maidokumentu ang mga kuwento ng mga Tagbanwa upang magkaroon ng mga aklat at hindi na ito mawala pa.

Kayâ nagpasiya ang mga matatanda na ipadala sina Aries Aguilar at Lerma Abella sa Quezon City para mag-aral tungkol sa wika at paggawa ng mga aklat, na siyâ ring pinag-aral nina Ungkuy Sonny at Annabel. Pumasok sila sa Transformational Language Development Program ng Translators Association of the Philippines (TAP) at Asian School of Development and

Translators Association of the Philippines (TAP) may yang Asian School of Development and Cross-Cultural Studies (ASDECS). Yang inubra nirang libru ay natētēngēd tung kamtangan yang bitalang Tinagbanwa tung Barangay Cabugao. Tung inubrang pagararalēn luminwa ang pariḡu yang kamtangan yang bitalang Tinagbanwa tung Barangay Banuang Daan may Barangay Cabugao ang yang tanan ang Tagbanwa tung Cabugao ay pagbitala ta Tinagbanwa piru malaka ilēm yang pagsulat.

Nagkatinir ta sasang kērēsēn ang pinasakpan ta mga mamaēpēt tung Barangay Cabugao may Banuang Daan. Nainabu tung Barangay Banuang Daan ātiing 24 Marso 2016 yang disisyun ang magkatinir ta piṭik tung pagśalēḡśa may pagsulat yang bitalang Tinagbanwa. Pagkatapus pinaguyan yang mga mamaēpēt may yang mga kawataan/kamamulaan tung duma-rumang kumunidad ang pagbitala yang Tinagbanwa ugud mapagkērēsēnan yang pagbilug tung inaning ang piṭik.

Ātiing Hulyo asta Agosto 2016, nagkatinir ta facilitators' training tung Quezon City ang pinasakpan yang mga mamaēpēt may TAP. Pinaḡaralan nira yang mga tunul may ponema yang Tinagbanwa. Inugyatan tanira ugud tanira ra yang magpadayun yang pagurugyatēn yang kērēsēn tēngēd tung bitala tung anya-anyang kumunidad.

Tung pagulik inugtulan da nira yang mga mamaēpēt tung kumunidad nira yang natētēngēd tung sadiling tunul may litra yang Tinagbanwa. Nagliwut yang mga mamaēpēt may kawataan/kamamulaan tung kada barangay, kinēsēn nira yang mga mamaēpēt ugud ipasadlaw yang natētēngēd tung mga tunul, ponema may titik yang alpabitung Tinagbanwa.

Ātiing 9–14 Abril 2018 nagkatinir ta dakulung kērēsēn ang nainabu tung Banuang Daan ang ginuyan ang “Kumpirinsiya yang Bitalang Tinagbanwa”. Pinasakpan yang mga mangulung mamaēpēt ang mga lalii may mamaēpēt ang baway yang kada kumunidad, upisyalis yang Tagbanwa Tribe of Coron Island Association (TTCIA), mga upisyalis yang pirapang barangay, mga manigtulduk, mga kawataan/kamamulaan, kanunut yang TAP may yang manigubra tung Kumisyun yang Wikang Filipino (KWF), may SIL. Napagdisisyunan yang kadaklan yang mga makantidad ang parti yang Ortograpiyang Tinagbanwa.

Namilik yang mga mamaēpēt ta siyam ang manigsulat yang Ortograpiyang Tinagbanwa tung duma-rumang rugal. Inumpisaan nira yang tukaw ang pagsurulatēn ātiing 23–29 Abril 2018 tung upisina yang SAMDHANA Institute. Idinayun nira yang pagsirimpanin yang pitik yang ortograpiya tung opisina yang TAP tung magdasun ang bulan. Takun yang 2018 bulan ta Hunyu nadasunan si ta kērēsēn para tung pagplanu tung pagurubraēn ang kanunut yang mga taḡa-Ṣuḡudnun.

Cross-Cultural Studies (ASDECS). Ang ginawa nilang aklat ay patungkol sa kalagayan ng paggamit ng wikang Tinagbanwa sa Barangay Cabugao. Sa ginawang pag-aaral, lumabas na parehas ang kalagayan ng wikang Tinagbanwa sa Barangay Banuang Daan at Barangay Cabugao na lahat ng Tagbanwa sa Cabugao ay nagsasalita ng Tinagbanwa ngunit kakaunti lámang ang marunong sumulat.

Nag-usap-usap ang mga matatanda ng dalawang barangay sa Banuang Daan noong 24 Marso 2016. Dito, nagpasiya ang matatanda na dapat magkaroon ng tuntúnin sa pagsulat ng wikang Tinagbanwa. Tápos, ipinatawag ng matatanda ang kabataan sa iba-ibang komunidad na nagsasalita ng Tinagbanwa upang mapag-usapan ang pagbuo ng sinasabing layunin.

Noong Hulyo at Agosto 2016, nagkaroon ng facilitator's training sa Lungsod Quezon na dinaluhan ng mga matatanda at mga piniling kabataan sa opisina ng TAP. Pinag-aralan nila dito ang mga tunog at ponema ng Tinagbanwa. Tinuruan silá upang silá na mismo ang magpatúloy ng pagtuturò sa kani-kanilang komunidad.

Sa pag-uwi nila, sinabi nila sa mga matatanda ng kanilang komunidad ang tungkol sa sarili nilang tunog at titik ng Tinagbawa. Inikot ng mga matatanda at piniling kabataan ang bawat barangay upang ipaliwanag sa matatanda ang patungkol sa mga tunog, ponema, at titik ng Alpabetong Tinagbanwa.

Noong 9–14 Abril 2018, idinaossa Banuang Daan ang malaking pagpupulong na tinawag na “Kumpirinsiya yang Bitalang Tinagbanwa.” Dinaluhan ito ng mga matatandang laláki at babae ng bawat komunidad, mga opisyal ng Tagbanwa Tribe of Coron Island Association (TTCIA), mga opisyal sa iba't ibang barangay, mga guro, mga kabataan, kasáma ang TAP at mga kawani ng Komisyon sa Wikang Filipino (KWF), at SIL. Napagpasiyahan ng karamihan ang mahahalagang bahagi ng Ortograpiyang Tinagbanwa.

Pumili ang matatanda ng siyam na manunulat ng Ortograpiyang Tinagbanwa mula sa iba-ibang lugar. Inumpisahan nila ang unang pagsusulat noong 23–29 Abril 2018 sa opisina ng SAMDHANA Institute. Itinuloy nila ang paghahanda ng borador ng ortograpiya sa opisina ng TAP sa sumunod na buwan. Hunyo 2018, nasundan ng pagpupulong para sa pagsasama ng mga Ṣuḡudnun sa gawain.

Natadëng yang kërësën tung naynabung pandimya. Pagkatapus yang pandimya, Hunyu 2023, inawang ni Ungkuy Sonny ti Indigenous Peoples Mandatory Representative (IPMR) yang Coron Roy B. Abella natëtëngëd tung pagpadayun yang kërësën tung Ortograpiyang Tinagbanwa. Purisu nagpakdul ta pitsa tung Setyembre 2023 ang idayun yang kërësën. Imbitarën na yang tanan ang IPMR, Apung Dakulu, Chairman yang tulung kumunidad yang mga Šugudnun, Batuwanën, may Puluwanën kanunut yang mga mamaëpët asta mga mamula. Asta yang mga maistra tung Kagawaran ng Edukasyon (DepEd) ang pamagturuldun tung mga kumunidad ang may mga Kinatagbanwaan.

Atiing 28–29 Setyembre 2023 tung Darayunan Lodge naglugut da yang mga Šugudnun ang makigšaša ra tung mga Batuwanën may Puluwanën ang pagurubraën yang Ortograpiyang Tinagbanwa. Inimpisan dang pagngëlan yang mga bitala yang tulung klasing pamitalang Tinagbanwa. Nagdasun yang 27 Enero asta 2 Pebrero 2024 tinapus yang pagagraralën yang tulung klasing pamitala kung unupay pinagbëlagan yang mga bitala may yang tunul. Riparasyon para tung pagsurulatën yang ortograpiyang Tinagbanwa. Naguruyunan da yang mga Šugudnun, Batuwanën, may Puluwanën ang pagšambilugun da ilëm nira yang pagsulat yang mga bitala maskin may pinagbëlaganan tung pagbëngat/pagbitala.

Atiing 27–30 Mayo 2024 nabilug da yang pitik yang ortograpiyang Tinagbanwa. Kawa atiing 31 Mayo 2024 tung nainabung Kunsultasiyun têngëd tung Ortograpiyang Tinagbanwa masadyang rinisibi yang pinagšašang alpabitu may yang pitik yang pagsurulatën yang Tinagbanwa ta subra tung nubintang nagpasakëp ang mga Apung Dakulu kanunut yang mga manig-ërëkëlën yang Šugudnun, Puluwanën, may Batuwanën. Tinistiğusan yang pagrisibing naa yang pirapang manigtulduk liit tung DepEd.

Pinulidu rang pisan yang pagsurulatën atiing 1–2 Hunyu 2024 yang mga manigsulat kanunut yang taga-KWF, TAP, may SIL.

Salamat ilëm tung Ampuanta ang yay nagpadağën-dağën tung pagurubraën ang naa.

Nahinto naman ang mga pag-uusap nang dahil sa pandemya. Pagkatapos ng pandemya, noong Hunyo 2023, kinausap ni Ungkuy Sonny si Indigenous Peoples Mandatory Representative (IPMR) Roy B. Abella ng Coron tungkol sa pagpapatúloy ng pag-uusap tungkol sa Ortograpiyang Tinagbanwa. Kayâ nangako si IPMR na ituloy ang mga pag-uusap sa darating na Setyembre 2023. Inimbitahan ni IPMR ang lahat ng Apung Dakulu at Chairman sa tatlong kumunidad ng mga Šugudnun, Batuwanën, at Puluwanën kasâma ang matatanda at kabataan. Pati na rin ang mga guro ng Kagawaran ng Edukasyon (DepEd) na nagtuturo sa kumunidad ng Katagbanwahan.

Noong 28–29 Setyembre 2023 sa Darayunan Lodge, nagpasiya ang mga Šugudnun na sumâma sa mga Batuwanën at Puluwanën sa proyekto ng Ortograpiyang Tinagbanwa. Sinimulang pakinggan ang mga salita sa tatlong diyalekto ng Tinagbanwa. Tinapos naman noong 27 Enero–2 Pebrero 2024 ang pag-aaral sa tatlong diyalekto, kung ano ang ipinagkaiba ng mga tunog. Tumayo itong paghahanda sa pagsasapinal ng Ortograpiyang Tinagbanwa. Nagkaisa ang mga Šugudnun, Batuwanën, at Puluwanën na pag-isahin na lâman ang sistema ng pagsulat nila kahit na magkakaiba ang kanilang pagbigkas.

Noong 27–30 Mayo 2024 nabuo na ang mga tuntúnin ng Ortograpiyang Tinagbanwa. Kayâ noong 31 Mayo 2024, sa nangyaring Konsultasyon sa Ortograpiyang Tinagbanwa, malugod na tinanggap ang pinag-isang alpabeto at mga tuntúnin sa pagsulat ng Tinagbanwa nang mahigit sa 90 kataong dumalo. Kasâma ang mga Apung Dakulu, mga pinuno ng mga angkan ng Šugudnun, Puluwanën, at Batuwanën. Nasaksihan ang pagtanggap na ito ng ilang guro ng DepEd.

Isinapinal ang Ortograpiyang Tinagbanwa noong 1–2 Hunyo 2024 ng mga manunulat kasâma ang mga taga-KWF, TAP, at SIL.

Maraming salamat sa Panginoong Diyos na siyâng gumabay sa gawaing ito.

MGA BATAYANG SALITA PARA SA BATA

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šuğudnun
isa	tasa	tasa	tata
dalawa	duruwa	durwa	durwa
tatlo	tulu	tulu	tulu
apat	ëpat	ëpët	ëpët
lima	lima	lëma	lima
anim	ënëm	ënëm	ënëm
pito	pitu	pitu	pitu
walo	walu	walu	walu
siyam	siyam	siyam	siyam
sampu	sampuluk	sampuluk	tampuluk
dalawampu	sampuluk may sambilug	durwang puluk	durwang puluk
lahat	tanan	tanan	tanan
wala	anda	anda	anda
sandaan	sanggatus	sanlibu	tanggatus
libo	sanglibu	libu	tanlimu
hayop	dayamdang	ayup	ayup
paniki	kaulaw	tëkë	kabilaw
ibon	lamlam	lamlam	lamlam
baboy-damo	bawuy yang talunan	bawuy talunun	bawuy yang tumalun
inahin	inayën	inaën	luklukan
tandang	sulug	kawitan	balang kawit
sisiw, inakay	piyak	pisu	piyak
alimango	kanimangu	kanimangu	kalimangu
buwaya	bukaya	bukaya	buwaya
butiki	piki	talëktëk	talëktëk
unggoy	bakës	bakes	bëkët
uwak	gagak	gagak	gagak

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šuğudnun
aso	kiru	kiru	kiru
pato, bibe	patu	patu	patu
isda	iyen	iyen	iyen
linta	linta	linta	linta
bulate	luluy	lugay	ulalagu
daga, bubwit	laput	ambë	laput
baboy	bawuy	bawuy	bawuy
igat	sili	pakde	šikig
ahas	iraw	iraw	iraw
butete	butiti	keklog talipaka	bušiši
pagong	bakuku	bakuku	bakuku
pusa, kuting	uti	uti	uši
kambing	kambing	kambing	kambing
baka, guya	baka	baka	baka
kabayo	kawayu	kabayo	kawayu
kalabaw	karabaw	karabaw	karawaw
palaka	talipaka	talipaka	talipaka
talaba	talawa	talawa	talawa
susô	kalungun	susok	tutuk
balahibo	bulwul	balaywo tamanu	bulwul
pakpak	pakpak	pakpak	pakpak
buntot	ikuy	ëkuy	ikuy
kuliglig	ërët	ënanglawi	gagasing
langgam	guyam	gëyom	gëyëm
alitaptap	puyangët	puyangët	pëyëngët
bubuyog	surung	surong	turung
paruparo	kalibangbang	kalibangbang	kalibangbang
ipis	ukuk	ukuk	ukuk

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
garapata		tii	bitik
kuto	kutu	utu	utu
gagamba	lawak	lawak	lawak
lamok	namu	namu	namuk
kitikiti	kitikiti	kutikuti	kuši-kuši
tipaklong	kalamintik	kalamintik	kanlalaturakay
langaw	palangat	palangat	kalindang
anay	andap	andap	anay
hangin	palèt	palèt	dëlèt
tubig	wai	wai	wai
apoy	apuy	apuy	apuy
daigdig	kalibutan	kaliwutan	kaliwutan
lupa	tanëk	tanëk	tanëk
yungib	buğang	luyang	giyëb
ulap	diklëm	unum	galëm
kalangitan	kalangitan	langit	kalangitan
buwan	bulan	bulan	bulan
kabilugan ng buwan	niyan bulan	kabiluwan niyan bulan	kabiluhan niyan bulan
bituin	bitukun	bitukun	bitukun
araw	kaldaw	kaldaw	kaldaw
silangan	silangan	sangëd	kamyan
timog	timog	timog	daplak
hilaga	---	sangëd	awahat
kanluran	kanluran	sasalpan	pentanën
bundok	bukid	bukëd	bukid
burol	---	bukëd	bukid
lambak	---	patag	tuhud
talampas	---	tigban	šigbang

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
tuktók	salapay	tuktuk yan buked	kamput yang bukid
bangin	tingpas	tigban	botbut
bukid	bukid	bukëd	tuhud
putik	lugmuk	lugmuk	lud
buhangin	kënay	kënay	kënai
dagat	tëëb	tëëb	tëëb
ilog	---	suba	bawang
lawa	---	awuyok	šingay
talon	busay	pasak-pasak	---
kidlat	kidlat	këdlat	kidlat
kulog	duldul	duldul	duldul
bagyo	balgu	balyu	balyu
baha	baha	lëmpan	bëëk
lindól	lindul	yëgyëg	yugyug
ginto	gintu	bulawan	bulawan
pugad	pugad	bayay	puyad
bato	batu	batu	batu
gabi	lawi	lawii	lawi
umaga	timpranu	timpranu	timpranu
hapon	apun	apun	apun
madaling araw	alëngët pangayog	alëngët pangayag	pangayag
bukang-liwayway	alba	alëngët manadlaw	pagdamul damul
dapithapon	panlikarëm	pasalëpdayang kaldaw	palangët
ulan	kuran	kuran	kuran
bahaghari	buluntun	buluntun	buluntun
kabibe	bëlëk	bëlëk	bëlëk
asin	kasin	kasin	kašin

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
prutas	prutas	burak	prutas
damo	ilamunun	ilamunun	ilamunun
dahon	dawun	dahun	dawun
ugat	laskaw	laskaw	ulat
tinik	tënëk	tënëk	tënëk
punò	kapungul	kapungul	kapungul
kahoy	lawën	ayu	ayu
panggatong	langaw	langaw	langaw
usok	tabuk	tawuk	tawuk
sanga	sanga	sanga	tanga
bulaklak	bulaklak	bulaklak	burak
halaman, tanim	talay	kalawakan	tanëm
anino	ulung	ulung	ulung
pamílya	pamilya	sampamilya	pamilya
amá	ama	tatay	tatay
ina	ina	nanay	nanay
asawa	kasawa	kasawa	katawa
kuya	manung	manung	manung
ate	manang	manang	manang
bayaw	bayaw	bayaw	bayaw
hipag	ipag	hipag	ipag
manugang	minaġad	mënanġad	minahad
laláki	lalii	lali	lali
babae	babay	baway	baway
batang babae	mulang babay	mulang baway	mulang baway
batang laláki	mulang lalii	mulang lali	mulang lali
anak	ana	ana	anak
kapatid	putul	putol	putul
biyenan	punyangnan	punyangnan	punyangnan

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
kaaway	kasuway	kasuway	kašway
nakatatanda	mawpët	mëpet	mëpët
tao	tao	taw	tawu
sambahayan	---	sampamilya	kabalayan
balo	balu	balu	balu
kaibigan	tangay	barkada	tangay
lutò	lutuk	lutuk	lutuk
palayok	banga	urun	kurun
habi	---	pagtek	
lála	---	mangamëk	lara
baníg	amëk	amëk	amëk
tahî	tiik	magtëk	manik
karáyom	tingway	tingway	dayum
kúmot	kulun	kuklon	kulun
únan	kukulunan	tatangawan	kukulunan
salawal	tarwal	tarwal	talwal
bahág	bahag	takwil	bal
labá, máglaba	mamunak	bunak	talpu
lúbid	pinli	penle	pinli
malayò	alawid	alawëd	alawid
kánan	tuu	tuu	iwanan
kaliwâ	wala	wala	iwihi
makítid, makípot	mapiyët	piyët	mapiyët
maluwáng	mawayang	marweda	mawayang
malálim	adalëm	adalum	madëlëm
mababà	alëpëk	pëla	diput
maiklî	diput	deput	diput
mahabà	abuwat	abwat	abwat
derétso, tuwíd	tëdlëng	tadlëng	tuklid

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
gálit	silag	silag	pika
nahiyâ	nauyak	nauuyak	naëyak
iyák, umiyák	isyak	naisyak	tangit
tákot	ulëd	ëlëd	ëlëd
malungkót	mapungaw	mapungaw	mapungaw
húlog	bugsu	mabugsu	bugtu
tawá, tumáwa	imud	imud	imud
akyát, umakyát	takwal	takwal	takwal
hiláhin	bëtnën	bëtëngën	bëtëngën
itúlak	itulak	ëtulmon	itulmun
takbô	laksu	laksu	laktu
bilís, mabilís	dasig	maktel	dasig
lákad/maglakád	panaw	panaw	panaw
íkot	liwut	tëyëb	liwut
tayô, tumayô	kërung	kërëng	kirën
upô, umupô	karung	karung	karun
itsá, hágis	ëplëk	langid	langgid
kasáma	aruman	ugpu	kanunut
pigsâ	bësëg	bësëg	pëlta
ubô	kulkul	kulkul	eyed
nagsuká, súka	suka	nagsuka	tuka
páwis	inang	ulas	inang
ágos	bëëk	bëëk	bëëk
langóy	kapay	kapay	tëdtëd
basâ	talpu	dimël	talpu
tuyô	langu	langu	langu
kulô	bukal	bukal	bulyak
maligò	mandigu	magdiwu	mandihu
mabangó	mabanglu	mabanglo	mabanlu

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
kuskós	kuskus	ludlud	ludlud
kínis, makínis	kinis	makintab	pinu
pigâ, pigáin	pëga	pëga	pëlha
húgas	ugas	mangugas	lignat
páhid, punásan	piid	pëd	trapwan
marumí	mabuling	mabuling	m,abuling
masamá	malain	sayud	maligna
kagát	këgët	këgët	këhët
súnog, sunúgin	siruk	siruk	tsiruk
hiwà, magputól	tërëk	gërët	gërët
sipáin	sipaën	sipaën	sipawën
kalmutín	kamaën	kamaën	karusun
nákaw	takaw	takaw	takawan
lakás, malakás	këtël	këtël	këtël
mahinà	maluway	malway	maluway
tálas, matálas	tarëm	tarëm	tahal
kalúban, suksúkan	suksukan	tagëban	ankapan
sibák	suyak	sibat	tëyëk
saksák, saksakín	saksak	saksak	andus
mapuról	maabël	mawul	awul
panagínip	talakënëp	talakënëpën	talakinëp
makalímot	nalipatan	malilipatën	malipatan
tandaán	tandaan	tandaan	tandan
alám	adëk	askë	hakan
kilála	ilala	kilala	kilala
matutúhan	matakwanan	kinatakwanan	matutulan
maglarò, laruin	magkayam	magkayam	magkayam
matúlog	maëlëk	maëlëk	malëk
gisíng	puwaw	puwaw	palmate

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
hawakan	pëgsën	pëgsan	pëhëtan
sabi	aning	aning	aning
sagót	tuwal	tuwal	tuwal
tawágin	guuyan	guyan	guyan
óo	ëën	ëë	ëë
hindî	indi	indi	indi
úling	kuring	kuring	kuring
alíkabók	alíkabok	alíkasu	alíkawuk
daán	dalan	dalan	dalan
báyad	bayad	bayad	bayad
ibénta, ipagbilí	ipaalang	ipalang	ipalang
bilí, bumilí	alang	palang	alang
útang	utang	utang	tubli
marálitâ, mahirap	maliwag	maliwang	maliwag
mayáman	mayaman	mangarën	mangarën
múra	baratu	baratu	baratu
mahál (na présyo)	maal	maal ang aralangan	mal
ibigáy	ipadul	ipakdul	ipadul
malakí	dakulu	dakulu	madakul
íhip, híhip	ëyëp	ëyup	ëyëp
hiningá	linawa	linawa	linawa
ilibíng	ilëbëng	ëlwëng	iliwëng
mahírap	maliway	maliwag	maliwag
hukáy, humúkay	akad	akad	butbut
mabúti/mabaít	matandës	mayën	mahayën
matigás	magat	matëgas	matëhat
nawalâ	nëplëk	naplëk	naplëk
bágo	balu	baklu	baklu

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
lumà	luma	lađe-lađe	lahi-lahi
ibá	duma	duma	duma
singsíng	titing	titing	šišing
maliít	gësyë	gesgu	magëtëg
dikit, dumikit	dëpët	dëpët	dëput
sumúso	manusu	manusu	patutu
luhà	luwek	luk	luk
tinalí	tinagkës	kiniit	tinagkët
maghintáy	mag-ëlat	magulët	mag-alët
tali	tagkës	këdkëd	tagkët
magbiláng	magbilang	magbilang	magbilang
kutsaron, sandok	karu	karu	karu
lumunok, nilunok	tinëlën	tënlën	itëlën
kain	pangan	pangan	mangan
itlog	kilug	ketlug	klieg
kamote	kamute	kamute	kamoši
karne	karni	karne	karne
sabaw	sawaw	sawaw	tawaw
almusal	iramal	baw	aramusal
hapunan, gabihan	yapun	yapun	yapun
tanghalian	igma	baw	kërënay kaldawan
meryenda	meryenda	meryenda	tarahali
pulot	lanaw	lanaw	lanaw
maasim	makalëm	makasin	makaklëm
matamis	matëmëd	mamis	mamëd
mapait	mapakit	mapakët	mapaket
busog	biyal	biyal	belay
gutom	suwu	suwuk	tuwuk

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
inumin	iridmën	inëm	inëmën
uhaw	kanal	kanal	waw
alak		irënëmën	irënëmën
bulok, nabubulok	lubuk	lubuk	lubuk
niyog	niyuy	niyuy	yuy
buko	bëtëng	bëtëng	bëtëng
luya	luya	alapet	alapit
bawang	lasuna	lasuna	ahus
sibuyas	sibuyas	sibuyas	sibuyas
nipa	katëp	katëp	këtëp
lusong	lusong	lusong	lutung
pambayo	kalu	kalu	kalu
magbayo	manlëbëk	manlëwëk	maglëwëk
ipa	këpa	këpa	këpë
bigas	bëyëd	bëyëd	bëyëd
kanin	anën	ahën	anën
palay	paray	paray	paray
palayan	parayan	kaparayan	taranëman
tubo	tuwu	tuwo	tuwo
kaingin	kuma	kuma	iri
balat ng puno	ulit	uletayu	ulet takapunos
buto	duli	lisu	katël
saging	punti	punti	punši
yantok	bugtung	bugtung	kwai
abaka	abaka	abaka	lanut
bulak	bëkad	bëkad	bëkëd
talong	tarung	talong	tarung
nganga	mamak	mamakën	mamak
bunga ng nganga	burak ta mamak	bunga ng mamakën	mamakën

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
ikmo	tëgëd	buyo	tëhëd
apog	apug	apog	apug
pana	panak	panak	panak
abo	kawu	kawu	kawu-kawu
palakol	parakul	parakul	parakul
basket	baskit	bay	baskit
yumuko	nagtukuk	tumukuk	tukuk
tulay	tulay	latayan	tulay
walis	silig	silëg	walis
hawla, kulungan	bangkulung	kalabusan	kulungan
suklay	salyang	salyang	tulud
pangalan	aran	aran	aran
bakod	kural	kural	kural
lambat	panti	laman	lambat
libingan	lëlbngan	lëblëbnën	lëwëngën
duyan	duyan	duyan	ablëngan
sombrero	tudung	tudung	turung
baga	bala	bala	bala
bahay	balay	balay	balay
kubo	kamalg	tankungan	šipag
kutsilyo	kutsilyu	sakbat	kušo
amoy	uwu	uwu	uwu
salita	bitala	bitala	bitala
wika	bitala	nasyun	bitala
sakit	siit	masit	mašit
bubong	sasabungan	sabungan	taliwuwungun
umāwit	magkansiyun	magkanta	
awit, kanta	kansiyun	kanta	magkanta
sibat	bankaw	sibat	tahad

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
hagdan	aldan	aldan	aldan
pamaypay	pankayab	kayab	abaniku
kuwento	ugtulun	istorya	ugtulun
kati	atël	atël	atël
uwi, umuwi	minulik	ulëk	ulek
mabuhay	mabuwî	mabuwî	malayan
sahig	daktal	daktal	daktal
silong	sirung	sirung	širung
manahan, tumira	magtinir	mag-istar	istar
init, mainit	makinit	kinët	makinët madalëngëtngët
patay	patay	patay	patay
mamatây	mapatay	mapatay	mapatay
payat	niwang	maniwang	maniwang
gamot	bulung	bulung	gamut
may sakit	may larû	may masît	may larû
bingi	bengël	bengël	bëngël
bulag	buray	buray	buray
dumumi, tumae	nantaki	mangtaki	tumaku
ipot, dumi	taki	taki	taki
ihi	giik	giik	ik
dumura	nanlaway	laway	ulak
balsa	binlay	balsa	bënlay
sagwan	bëltay	bëltay	bëltay
katawan	tinanguni	tinanguni	šinaguniu
bukungbukong	talinga-talinga	timed	lilintikan/ kiritninan
hita	itak	itak	itak
paa	kakay	kakay	kakay
sakong	timëd	---	bul

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
talampakan	palad yang kakay	palëd ang kakay	raparapa
tuhod	tuud	tuud	tud
daliri ng paa	tulduk yang kakay	tulduk	kandirišing
kuko	ëkëb	ukub	ungu
puwerta, puki	tërën	tërën	tërën
titi	kutin	kutin	kušin
bayag	butuk	butuk	butuk
tamod	buras	buras	buras
tumbong	buli	tangël	buli
pigi	pasing	bule	pašing
balikat	palda	palda	palda
palad	palad	palad	palad
daliri	tulduk	tuldok ang kalëma	tulduk
siko	siku	suyu	siku
braso	kabala	brasu	brasu
dipa	dëpa	dëpa	dëpa
kamay	kalima	kalëma	kalmia
dangkal	dangaw	dangaw	dangaw
dibdib	dëbdëb	dëbdëb	dëbdëb
suso	susu	susu	tutu
likod	buku	buku	buku
tiyan	tiyan	tiyan	šan
puso	pupusukun	pupusukun	puputukën
bituka	bitwa	bituwa	bitwa
atay	kandas	kandas	kandat
baga	baga	kumba	kumba
tadyang	kayëbkëb	gusuk	tatalangan
ugat	ulat	ulat	ulat

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
dugo	duġu	duwu	tahëk
buto	duli	dule	duli
taba	tambëk	tambëk	linuk
ulo	kulu	kulu	kulu
buhok	buwa	buwa	buwa
balahibo	bulwul	balaywu	bulwul
utak	utak	utak	uta
mukha	išura	itsura	išura
noo	kikilayën	kikëlayën	tutwan
pisngi	ëmët	ëmët	ëmët
babà	bëngët	sulang	šimëd
bibig	nganga	nganga	nganga
labí	biwil	biwil	biwil
dila	dilak	dilak	dilak
ngipin	isi	isi	iši
tainga	talinga	talinga	talinga
mata	mata	mata	mata
kilay	kilay	gugulukën	tuhlukën
pilikmata	mimirëkën	kamëmërëkën	amimirakën
ilong	urung	urung	urung
leeg	dikël	dikël	dikël
lalamunan	durulan	duruklan	durudukan
balât	ulit	ulët	ulit
bâlat	pika	balat	balat
pilat / peklat	ulat	ulat	peklut
magkano	tagpirapa	pirapa	pirapa
ilan	pirapa	pirapan	pira
paano	aypaagari	aypagarë	paumpari
kailan	sanupa	sanupa	tampa

Filipino	Puluwanën	Butwanën	Šugudnun
sino	tinupa	tinupa	šimpa
ano	unupa	unupa	umpa
saan	aypati	aypa	aypa
bakit	ayba	away	away
alin	aypa	aypa	aypaši
akó	yuu	yuu	you
ikaw	yawa	yawa	yawa
táyo	ita	ita	ita
siyá	tanya	tanya	tanya
kitá	---	naġita	yatën
silá	tanira	tanira	tanira
kulay	kulay	kulay	kulay
pulá	pula	pula	manšingi
putí	kulit	---	makulit
itim	lagëm	---	malakëm
bughaw	---	---	asul
dilaw	dulaw	luntian	dulaw
luntian	---	lagëm	berdi

MGA MANIGSULAT/MANUNULAT

Aguilar, Aries A.	Juan, Gretchen C.
Aguilar, Estella L.	Juan, Jayson P.
Aguilar, Florinda L.	Meniano, Edralin C.
Aguilar, Yanielyn A.	Montilla, Grace A.
Balbutan, Emma P	Montilla, Raniel C..
Bering, Imelda V.	Ormido, Lerma A.
Bernal, Rolly	Pulilan, Lea T.
Bulawan, Elizabeth	Ramirez, Joshua
Carpiano, Esau A.	Salico, Blessy D.
Dape, Rolando A.	Salico, Jimmy M.
Dayhup, Janita R.	Salva, Deborah A
Dominguez, Vilma L.	Tabangay, Jessica A.
Embate, Cherry P.	Villaner, Rhodelyn A.
Estima, Helen C.	Gadiano, Rency

ENKOWDER / LAYOUT ARTIST

Villaner, Rhodelyn A.
Salva, Deborah A.

MGA RESOURCE PERSON**Barangay Banuang Daan**

Abella, Gonzalo V.
Abella, Ignacio V.
Aguilar, Rafael C.
Mayonado Jessie A.

Barangay Cabugao

Aguilar, Rodolfo A.
Languyod Norlito S.
Bering, Puloy
Caabay, Ely L.

Barangay Lajala

Aguilar, Renato A.

Barangay Turda, Sitio Bayang

Pulilan, Redemto L.
Pulilan, Lelita L.

Barangay Malawig

Carpiano, Ysau A.

Barangay Tara

Alberto, Limbunao

Barangay Bulalacao

Manlabao, Pepito

Barangay Marcilla, Sitio Dungon

Aguilar, Rudy

MGA KONSULTANT**TAP LANGUAGE DEVELOPMENT TEAM**

Daguman, Josephine S., PhD	Workshop Head Facilitator
Castillo, Marie Israel E., MA	Workshop Facilitator
Dumalaug, Noemi D.	Workshop Facilitator
Magaspag, Chitse E., MA	Workshop Facilitator
Viloria, Rosario S., MA	Workshop Facilitator

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS PHILIPPINES

Lapada, Federico R.
Lapada, Annabel C.

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO**KALUPUNAN NG MGA KOMISYONER****ARTHUR P. CASANOVA, PhD**

Tagapangulo
Komisyoner sa Wikang Tagalog

CARMELITA C. ABDURAHMAN, EdD

Fultaym Komisyoner para sa Programa at Proyekto
Komisyoner para sa Wikang Waray

BENJAMIN M. MENDILLO, Jr., PhD

Fultaym Komisyoner para sa Pananalapi at Programa
Komisyoner sa Wikang Ilokano

HOPE S. YU, PhD

Komisyoner sa Wikang Sebwano

JESUS C. INSILADA, EdD

Komisyoner sa Wikang Hiligaynon

REGGIE O. CRUZ, EdD, PhD

Komisyoner sa Wikang Kapampangan

CHRISTIAN T. AGUADO, PhD

Komisyoner para sa mga Wika ng Katimugang Pamayanang
Kultural

MELCHOR E. ORPILLA, PhD

Komisyoner sa Wikang Pangasinan

ATTY. MARITES A. BARRIOS-TARAN

Direktor IV

SANGAY NG LINGGUWISTIKA AT APLIKADONG LINGGUWISTIKA

Luza, Jeslie D.
Pelagio, Earvin Christian T.
Nayles, Christian D.S
Luza, Jay-mar

Republika ng Pilipinas
Tagapangal ng Pambansa

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

KAPASIYAHAN NG KALUPUNAN NG MGA KOMISYONER BLG. 54-9

Serye 2024

PINAGTITIBAY ANG KAPASIYAHAN PARA SA ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

SAPAGKAT, alinsunod sa Batas Republika Blg. 7104, s. 1991, upang magpatupad ng patatagan ng Estado sa pagtityak at pagtataguyod ng patutuyong pagpapalantad, pagpapayaman, at pagpapalaganap ng mga wika ng Pilipinas;

SAPAGKAT, inaatas pa ng Seksyon 14 ng Batas Republika Blg. 7104, s. 1991 ang sumusunod na mga responsibilidad ng KWF:

(d) Magpatukala ng mga patrubay at standard para sa mga anyong lingguwistik at pagpapahayag sa lahat ng opiyal na komunikasyon, publikasyon, tekstuk, at iba pang materyales sa pagbasa at pagtuturo;

(e) Hikyatin at palaganapin, sa pamamagitan ng sistema ng mga insentibo, ang mga grant at gawad, ang pagtutalat at publikasyon—sa Filipino at ibang mga wika ng Pilipinas—ng mga akdang orihinal, katilag ang mga tekstuk at sangguniang materyales sa iba't ibang disiplina;

xxx

(g) Tawagin ang alinmang tagawarin, kawanihan, opisina, ahensiya, o alinmang kasangpunan ng Pamahalaan, o alinmang pribadong entidad, institusyon, o organisasyon para sa kooperasyon at tulong sa pagtutal ng mga gawin, tungkulin, at panatagutan nito;

(h) Magtagawa sa mga antas na pambansa, rehiyonal, at lokal ng mga pagdiring panbawlik, kumperensiya, seminar, at iba pang mga pangkatang talakayan upang unahan at tumulong sa pagtutal ng mga suliranin at mga Hyung may kaugnayan sa pagpapalantad, pagpapalaganap, at prewertyasyon ng Filipino at iba pang mga wika ng Pilipinas;

SAPAGKAT, ang Ortoograpiyang Tinagbanwa ay naglalibing mahalegang sanggunian para sa mga minalilikik ng mga wika ng bansa na tumutugon sa mandato ng KWF batay sa Batas Republika Blg. 7104, gayundin sa mga pangunahing kasangkot.

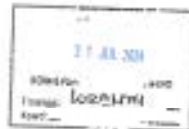
IPINAPASIYA, gaya ng ginawang pagpapasiya ngayon, at sang-ayon sa mga inilagag na proporsiyon sa batas, pinagtibay ng KWF ang patatagan sa pagbuo at pagpapalantad ng patataganang pangenik ng KWF kasagray ng opiyal na ortograpiya ng Tinagbanwa;

IPINAPASIYA, na matapos ang konsultasyon at ugnayan ng KWF at ng mga stakeholder ng wikang Tinagbanwa, at matapos din ang serye ng pagsusuri at rebisyon ng ortograpiya ng nabanggit na wika, pinagtibay ang kapasiyahang ito bilang pagkilala sa opiyal na ortograpiya ng wikang Tinagbanwa;

IPINAPASIYA pa, na anumang pagbabago sa ortograpiya ng nabanggit na wika ay kinakailangang dumaan sa wastong konsultasyon ng KWF at ng mga stakeholder ng wika, at paglagaan ay sa pagpapalantad ng Kalupunan ng mga Komisyoner ng KWF;

IPINAPASIYA din, na maglalaan ng katutugang pondo ang KWF para sa paglalathala ng nabanggit na ortograpiya;

IPINAPASIYA sa wakas, na ilalatakip at ginagawang mahalagang bahagi ng kapasiyahang ito ang kopya ng opiyal na ortograpiya ng wikang Tinagbanwa

PINAGTITIBAY ANG KAPASIYAHAN PARA SA ORTOGRAPIYANG TINAGBANWA

PINAGTIBAY ng Kalupunan ng mga Komisyoner sa Pulong ng Kalupunan na ginanap nagsyong 28 Hulyo 2024 sa Arden Hills Suites, J. del Albono, Divina Buena City

Kom. ARTHUR P. CASANOVA, PhD
Tagapangulo
Komisyoner para sa Wikang Tagalog

Kom. BENJAMIN M. MENDILLO, JR., PhD
Komisyoner para sa Wikang Ilokano

Kom. HOPE S. YU, PhD
Komisyoner para sa Wikang Sebwano

Kom. MELCHOR E. ORPILLA, PhD
Komisyoner para sa Wikang Pangasinan

Kom. ABRAHAM P. SAKILL, PhD
Komisyoner para sa mga Wika ng Muslim Mindanao

Kom. JOSE KERVIN CESAR CALABIAS, PhD
Komisyoner para sa mga Wika ng Kahilagaang Pamayanang Kultural

Kom. CARMELITA C. ABDURAHMAN, EdD
Komisyoner para sa Wika ng Samar-Leyte

Kom. JESUS C. INSILADA, EdD
Komisyoner para sa Wikang Hilagaynon

Kom. REGIE B. CRUZ, EdD, PhD
Komisyoner para sa Wikang Kapampangan

Kom. CHRISTIAN T.N. AGUADO, PhD
Komisyoner para sa mga Wika at Kultura ng mga Katutubo sa Mindanao

PINATUTUNAYAN NG NAKALAGDA NA ANG KAPASIYAHAN BLG. 54-9, SERYE 2024 AY PINAGTIBAY NG KALUPUNAN NG MGA KOMISYONER NG KOMISYON SA WIKANG FILIPINO.

Kom. ARTHUR P. CASANOVA, PhD
Tagapangulo

APINDIKS

PAGSURULATĒN YANG TANDA TUNG SAGPAW

Dasunun yang mga paëtað uđud masulat yang patunul ang may tanda tung šagpaw. Puwidi ilēm gamitēn tung Microsoft Word.

Gustung maipaita	Tukaw ang tudyukun	Dasun ang tudyukun	Uring tudyukun	Linapušan
Pagbēngat/ pagbitala ang may pasungaw	G, g, W, w	313	Alt-X	Ġ, ġ, Ŵ, ŵ
Dumang pagbēngat/ pagbitala yang mga Šugudnun	S, s, T, t	303	Alt-X	Š, š, Ţ, ẗ

PAGSURULATĒN YANG TANDANG PATUMBUK

1. Yang bitalang ađagamit tung computer kaministiran asintar da tung:

English (United States)
United States-International Keyboard

2. Dasunun yang mga paëtað uđud masulat yang patunul ang may tandang patumbuk:

Gustung maipaita	Tukaw ang tudyukun	Dasun ang tudyukun	Linapušan
Pēpēt /ə/	“ (dubli-karus)	E, e	Ě, ě

APENDIKS

PAGSUSULAT NG TULDIK

Sundin ang sumusunod na instruksiyon para makasulat ng patinig na may tuldik. Gumagana lámang ang shortcut na ito sa Microsoft Word.

Nais maipakita	Unang Pindutin	Sunod na pipindutin	Huling pipindutin	Kinalabasan
pasungaw na pagbigkas	G, g, W, w	313	Alt-X	Ġ, ġ, Ŵ, ŵ
naiibang bigkas ng mga Šugudnun	S, s, T, t	303	Alt-X	Š, š, Ţ, ẗ

PAGSULAT NG TULDIK PATULDOK

1. Ang lengguwahe ng computer ay dapat naka-set sa:

English (United States)
United States-International Keyboard

2. Sundin ang sumusunod na instruksiyon upang makasulat ng patinig na may tuldik:

Nais maipakita	Unang Pindutin	Sunod na pipindutin	Kinalabasan
Pēpēt /ə/	“ (quotation marks)	E, e	Ě, ě

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

Gusaling Watson, 1610 Kalye J.P. Laurel

San Miguel, 1005 Maynila

Tel. (02) 899-606-70

www.facebook.com/komfilgov

komfil@kwf.gov.ph

www.kwf.gov.ph